

Nr 47

Regeringens proposition med förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) m. m.;

beslutad den 23 oktober 1975.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokollet ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

G. E. STRÅNG

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att kostnaden för skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad skall kunna ersättas inom rättshjälpslagens ram. Dessutom föreslås vissa smärre jämkningar i lagen i syfte att förenkla handläggningen av rättshjälpsärenden. Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1976.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrives att 5, 9, 16, 19, 22, 23, 25, 31 och 39 §§ rättshjälpslagen (1972: 429)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och *de två ledamöter som ej är advokater. Är ärende av principiell betydelse eller annars av särskild vikt eller finnes i annat fall på grund av ärendets beskaffenhet deltagande av de båda ledamöter som är advokater påkallat, skall samtliga ledamöter deltaga.*

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. *Tjänstemannen skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet.*

Föreslagen lydelse

5 §²

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och *minst två andra ledamöter, av vilka en icke är advokat. Vid avgörande av ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter deltaga.*

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

9 §³

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättssökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

¹ Lagen omtryckt 1973: 247.

² Senaste lydelse 1974: 1091.

³ Senaste lydelse 1974: 1091.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4. resa och uppehålle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap,

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan *tiden för fullföljd av talan gått till ända*, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

6. kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen,

7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självantagit föranstaltat om.

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan *avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft*, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självantagit föranstaltat om,

8. *skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.*

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall som avses i 7 § första stycket.

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall, som avses i 7 § första stycket, *eller angelä-*

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

genhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

19 §⁴

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.

Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. *I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.*

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

22 §⁵

Biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningsbestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Biträdesersättning* i annat fall fastställs av rättshjälpsnämnden.

Biträde *och skiftesman* har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde *eller skiftesman* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningsbestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman* fastställs av rättshjälpsnämnden.

⁴ Senaste lydelse 1974: 11.

⁵ Senaste lydelse 1974: 1091.

Nuvarande lydelse

Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket.

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. Ersättningen bestämmes av rättshjälpsnämnden.

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen äger *bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen*. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Föreslagen lydelse

23 §

Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket. *I fråga om ersättning till skiftesman skall vad som har sagts nu äga motsvarande tillämpning.*

25 §⁶

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden. *Har i ärende om bodelning förordnats skiftesman, beslutar denne om utredning.*

31 §⁷

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen äger *i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta*. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken

⁶ Senaste lydelse 1974: 1091.

⁷ Senaste lydelse 1974: 1091.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

att betala statsverket hälften av kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranställt om. Beslutet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen.

Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

De nya bestämmelserna om rättshjälp i ärende om bodelning gäller ej i fråga om rättshjälp som begärts före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1973: 137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m. m.

Häri genom föreskrives i fråga om lagen (1973: 137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m. m.

dels att i 1 och 8 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att 5 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Lämnas bistånd enligt 4 § för bestridande av kostnader i rättegång eller under förundersökning om brott och dömes den som erhållit bistånd för brottet, skall han till statsverket återbetala vad han mottagit. Återbetalningsskyldigheten får dock jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till hans brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden.

Frikännes den som erhållit bistånd enligt 4 § för brottet skall han till statsverket återbetala vad han mottagit endast i den mån särskilda skäl föreligger.

Nedlägges rättegång eller förundersökning om brott mot den som erhållit bistånd enligt 4 § utan att skuldfrågan avgjorts genom dom, skall den som erhållit bistånd, i den mån det med hänsyn till omständigheterna är skäligt, till statsverket återbetala vad han mottagit.

Nedlägges rättegång eller förundersökning om brott mot den som erhållit bistånd enligt 4 § utan att skuldfrågan avgjorts genom dom, skall den som erhållit bistånd, i den mån det med hänsyn till omständigheterna är skäligt, till statsverket återbetala vad han mottagit. *Detsamma gäller om skuldfrågan i annat fall kan antagas ej komma att avgöras genom dom därför att den som erhållit bistånd håller sig undan.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1975-09-25

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Sträng, Johansson, Holmqvist, Aspling, Geijer, Bengtsson, Lidbom, Carlsson, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Zachrisson, Hjelm-Wallén

Föredragande: statsrådet Geijer

Lagrårsremiss med förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429), m.m.

1 Inledning

Sedan rättshjälpslagen (1972:429) trädde i kraft den 1 juli 1973 har efter hand aktualiserats olika frågor angående tillämpningen av den nya lagstiftningen. I sådana fall där speciella olägenheter visat sig föreligga har vissa smärre ändringar vidtagits i lagen (se bl.a. prop. 1974:71, JuU 18, rskr 235).

Inom domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), vilken innan domstolsverket den 1 juli 1975 trädde i funktion var centralmyndighet för rättshjälpen, gjordes under hösten 1974 en samlad genomgång av erfarenheterna från tillämpningen av det nya rättshjälpsystemet. Undersökningen har redovisats i en till justitiedepartementet i december 1974 överlämnad promemoria Översyn av rättshjälps-systemet. Vissa delar av det förslag till ändring i rättshjälpslagen som ingår i promemorian bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Yttranden över promemorian har efter remiss avgetts av justiekanslern (JK), Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, kammar-rätten i Göteborg, rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Jönköping, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå, socialstyrelsen, riksrevisions-verket, riksskatteverket, statens invandrarverk, länsstyrelserna i Stock-holms, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Jämtlands samt Norrbottens län, riksdagens ombudsmän (JO), Svenska kommunför-bundet, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Tjänste-

männens centralorganisator. (TCO) samt Centralorganisationen SACO/SR.

Mot bakgrund av bl.a. de synpunkter och ändringsförslag som framförts i DON:s promemoria och remissyttrandena över denna tillsattes i maj 1975 utredningen (Ju 1975:07) om en allmän översyn av rättshjälpsystemet. De sakkunnigas direktiv bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2*. Som framgår av direktiven skall utredningen närmare undersöka en rad spörsmål av principiell betydelse för systemets utformning. DON:s promemoria innehåller emellertid också förslag till en del mindre justeringar i systemet. I direktiven har med syftning på sådana frågor påpekats att det bör övervägas att ta upp dem till omedelbar behandling utan att resultatet av utredningens arbete avvaktas. I enlighet härmed läggs nu fram förslag till vissa smärre justeringar i rättshjälpslagen som har behandlats i promemorian.

Inom riksdagen har vid flera tillfällen aktualiserats frågan om komplettering av rättshjälpen med bestämmelser som möjliggör att ersättning till skiftesman vid bodelning med anledning av skilsmässa betalas av allmänna medel. Spörsmålet har behandlats i en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria (Ds Ju 1975:15) Rättshjälp för skiftesman vid bodelning, vilken bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

Yttranden över departementspromemorian har efter remiss avgetts av Göta hovrätt, DON, rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Jönköping, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå, familjelagssakkunniga (Ju 1970:52), Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. Göta hovrätt har bifogat yttranden från Jönköpings, Norrköpings och Lidköpings tingsrätter.

Utöver de frågor som berörts nu bör i detta sammanhang också tas upp en fråga om en smärre ändring i lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m.

En översiktlig redogörelse för rättshjälpsystemet återfinns i direktiven till utredningen för översyn av rättshjälpsystemet (*bilaga 2*). I fråga om den allmänna bakgrunden till de nu behandlade frågorna får jag hänvisa till denna översikt.

2 Vissa i DON:s promemoria behandlade frågor

2.1 Rättshjälpsnämnds sammansättning och beslutförhet

Nuvarande ordning. Rättshjälpsnämnd består enligt 4 § första stycket rättshjälpslagen av ordförande och fyra andra ledamöter. Ordföranden skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv. Av de övriga ledamöterna skall två vara advokater, som är verksamma inom

nämndens verksamhetsområde. Den ene advokaten skall vara anställd på allmän advokatbyrå och den andre enskilt verksam. De övriga två ledamöterna utgörs av lekmän som skall vara svenska medborgare, myndiga och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.

Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas enligt 4 § andra stycket rättshjälpslagen av regeringen. Centralmyndigheten utser övriga ledamöter. I 4 § tredje stycket föreskrivs att det för ledamot skall finnas en eller flera ersättare.

Enligt 5 § första stycket rättshjälpslagen är rättshjälpsnämnd beslutför med ordföranden och de två lekmännen. Vid avgörande av ärende som är av principiell betydelse eller som annars är av särskild vikt skall samtliga ledamöter delta. Detsamma gäller om på grund av ärendets beskaffenhet det finnes påkallat med deltagande av de båda advokatledamöterna. I lagens förarbeten anges beträffande sistnämnda regel att det bl.a. kan vara av värde vid intresseprövning enligt 8 § första stycket 6 rättshjälpslagen och liknande bedömningar om tillgång finns till ledamöter med advokaterfarenhet (prop. 1972:4 s. 285).

Promemorian. I promemorian framhålls att erfarenheterna från arbetet vid rättshjälpsnämnderna klart visar att deltagande av advokatledamöter över huvud taget är av stort värde och att advokaternas närvaro är nödvändig vid flertalet nämndsammanträden. DON:s besvärsnämnd har tolkat rättshjälpslagens beslutförhetsregel så att vid handläggningen skall delta antingen bara ordföranden och de två lekmännen eller också samtliga ledamöter. När vid rättshjälpsnämnds handläggning har deltagit ordföranden, lekmännen och en advokat har besvärsnämnden därför funnit att rättshjälpsnämnden inte har varit lagligen sammansatt samt undanröjt de överklagade besluten och visat ärendena åter för ny behandling. Besvärsnämndens tolkning torde bygga på att advokatledamöterna i rättshjälpsnämnd är representanter inte enbart för advokatkåren utan även för statligt anställda resp. enskilt verksamma advokater. Dessa båda grupper skulle således kunna tänkas ha motstridiga intressen på rättshjälpsområdet. Om bara en advokatledamot deltar i rättshjälpsnämnds avgörande, kan balansen i nämnden komma att förskjutas.

I promemorian konstateras att verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna bedrivs på samma sätt som enskild advokatverksamhet. De allmänna byråerna har sålunda inte någon monopolställning eller andra fördelar utan konkurrerar med de enskilda advokatbyråerna på lika villkor. Intäkterna i deras verksamhet skall ge täckning för kostnaderna. Någon annan inskränkning i de allmänna byråernas rätt att åta sig uppdrag har inte ställts upp än att uppdragen utanför rättshjälpsområdet inte får inkräkta på deras primära uppgift att biträda inom rättshjälpsystemet.

Det är enligt promemorian inte rätt att uppfatta advokatleda-

möterna i rättshjälpsnämnd som representanter för skilda kategorier med motsatta intressen. Inte heller finns det något som tyder på att olika meningar mellan advokatledamöterna kan härledas till den omständigheten att de är statligt anställda eller enskilt verksamma. Med hänsyn bl.a. härtill framstår det som i och för sig tillräckligt med endast en ledamot i rättshjälpsnämnd som är advokat. De långa och relativt frekventa sammanträdena medför visst inkomstbortfall för berörda allmänna och enskilda advokatbyråer. Detta inkomstbortfall skulle kunna minskas om bara en advokat behövde ingå i rättshjälpsnämnd.

I promemorian ifrågasätts också om det inte är tillfyllest med bara en lekmannaledamot i nämnden. Visserligen söker centralmyndigheten vid utseendet av ledamöter och ersättare för ledamöter i görligaste mån åstadkomma en lämplig geografisk spridning inom varje rättshjälpsnämnds verksamhetsområde. I flertalet ärenden fattas dock vanligen beslut av handläggare vid rättshjälpsnämndens kansli. Bara mera betydelsefulla ärenden prövas av nämnden som sådan. I den typen av ärenden torde för det mesta utrymmet för lokala synpunkter vara begränsat. Dessutom gör redan storleken av rättshjälpsnämndernas verksamhetsområden att nuvarande antal ledamöter mestadels inte kan tillföra nämnden kännedom om lokala förhållanden. Det torde inte behöva befaras att kvaliteten på rättshjälpsnämndernas beslut försämras, om bara en lekman deltar. För en sådan lösning finns flera skäl. Om i nämnden endast finns en ledamot som är advokat, bör för balansens skull även lekmannainslaget minskas. Praktiska skäl talar också för att rättshjälpsnämnderna är små. Det är från flera synpunkter administrativt lättare med färre ledamöter i rättshjälpsnämnden. Sammansätts nämnden med bara tre ledamöter, torde det inte längre vara nödvändigt med skilda beslutförhetsregler för de olika slagen av ärenden. Rättshjälpsnämnd blir då beslutför när samtliga ledamöter är närvarande. Enligt DON:s mening talar övervägande skäl för att det bör finnas bara en lekmannaledamot i rättshjälpsnämnd.

DON föreslår att rättshjälpsnämnd skall bestå av och vara beslutför med ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, och två andra ledamöter. Av dessa skall en vara advokat, som liksom f.n. bör utses efter förslag av Sveriges advokatsamfund, och en lekman. Samfundet bör lämna förslag efter samråd med Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. Beträffande sättet för lekmannens utseende föreslås ingen ändring i gällande bestämmelser.

Om antalet ledamöter i rättshjälpsnämnd inte anses kunna minskas, föreslår DON i andra hand att den nuvarande bestämmelsen att advokaterna skall representera allmän resp. enskild advokatbyrå upphävs. I sådant fall bör enligt DON beslutförhetsreglerna bara ändras så att vid handläggning av ärende som i och för sig kan prövas

av ordföranden och de två lekmannaledamöterna även en advokat skall kunna delta.

Remissyttrandena. Förslaget att ändra rättshjälpsnämnds sammansättning tillstyrks eller lämnas utan erinran av *JK, Göta hovrätt, länsstyrelserna i Kronobergs och Malmöhus län samt domareförbundet*. *JK* anser att rättshjälpsnämndens uppgifter knappast kan motivera en bredare sammansättning än den föreslagna med tre ledamöter. *Domareförbundet* framhåller att praktiska skäl talar för en sådan förändring.

Övriga remissinstanser avstyrker att någon ändring görs i rättshjälpsnämnds sammansättning. Enligt *hovrätten för Nedre Norrland* har nuvarande bestämmelser visat sig innehålla en framsynt lösning i fråga om nämndens sammansättning. Enligt hovrättens mening måste tungt vägande skäl förebringas för att frångå vad som nu gäller. Hovrätten anser inte att kostnadsaspekter bör anläggas på frågan. Den kostnadsbesparing som en begränsning av antalet ledamöter skulle medföra spelar i och för sig en begränsad roll i sammanhanget. Av väsentligare betydelse är att en fulltalig nämnd arbetar säkrare och effektivare än en mindre nämnd, inte minst när det gäller granskningen av biträdens kostnadsräkningar. Hovrätten anser det också angeläget att nämnden får behålla sin starka ställning vilket bör vara ägnat att minska antalet besvärshänsökanden. Inte heller *kammarrätten i Göteborg* anser att det finns anledning att ändra gällande bestämmelser om rättshjälpsnämnds sammansättning. *Rättshjälpsnämnden i Stockholm* framhåller att nämndens avgöranden i många fall beror på bedömningar där erfarenhet, omdöme och kunskap om det praktiska rättslivet spelar en avgörande roll. Redan det är enligt rättshjälpsnämnden ett skäl till att de svårare avgörandena inte lämnas till en alltför liten personkrets. Generellt sett anser nämnden att en minskning av antalet ledamöter skulle minska kvaliteten på vissa av nämndens avgöranden. När det särskilt gäller advokatledamöterna har nämnden funnit det värdefullt att två ledamöter med olika erfarenheter och ofta olika inriktning av verksamheten har kunnat delta. För lekmannaledamöternas del ligger det främsta värdet i att dessa, som i regel har stor erfarenhet från olika områden av samhällslivet, breddar nämndens erfarenhetsunderlag och utövar en medborgerlig kontrollfunktion. Mot bakgrund härav anser rättshjälpsnämnden att det skulle vara mycket olämpligt att minska lekmännens antal och inflytande i nämnden. En sådan åtgärd skulle även stå i strid med tendenserna i samhället att vidga lekmannainflytandet. Nämnden anser att de ekonomiska skäl som skulle kunna åberopas för en minskning av antalet ledamöter måste väga mycket lätt. Enskilda advokater och lekmannaledamöter tillfogas visserligen ekonomiskt avbräck men de ser inte sitt deltagande väsentligen som en ekonomisk fråga utan som ett fullgörande av en viktig samhällsuppgift.

Den ekonomiska förlust som de allmänna byråerna drabbas av till följd av att där anställda advokater deltar i nämndarbetet kan inte heller vara av sådan storleksordning att den bör få ha avgörande betydelse. Mot bakgrund av det anförda avstyrker rättshjälpsnämnden bestämt DON:s förslag om minskning av antalet ledamöter.

Rättshjälpsnämnden i Jönköping framhåller att nuvarande sammansättning inte har medfört några administrativa svårigheter, i varje fall inte efter utökningen av antalet ersättare. Sammansättningen med fem ledamöter har visat sig fungera utmärkt. Att advokatledamöterna har olika klientel och är inriktade på skilda ärendetyper gör det värdefullt att två advokater deltar i nämndarbetet. Motsättningar mellan advokatkategorierna har inte visat sig. För lekmannaledamöternas del är det inte den lokala anknytningen som är väsentligast. Lekmännen är betrodda med ett flertal uppdrag i styrelser och nämnder och deras nyttiga erfarenheter tillförs ofta rättshjälpsnämnden. Finns i nämnden endast en lekman kan det knappast bli ett reellt lekmannainflytande. Två lekmän kan bättre än en hävda lekmannasynpunkter gentemot juristerna. *Rättshjälpsnämnden i Malmö* konstaterar att de allmänna advokatbyråernas verksamhet i betydande omfattning är inriktad på familjerättsliga frågor. Deras representanter har därför mycket stor erfarenhet inom detta rättsområde. De enskilt verksamma advokaterna har å andra sidan en bredare erfarenhet från civilrättens övriga områden. Detta medför att nämnden enligt den nuvarande ordningen har tillgång till advokater med erfarenheter från de mest skiftande rättsområden vilket givetvis är värdefullt. Även för den rättssökande är det otvivelaktigt av värde att bedömningen av varje rättshjälpsärende blir så allsidig som möjligt. Detta syfte skulle enligt nämndens mening i hög grad motverkas, om antalet advokater i nämnden bestämdes till endast en. Det kan också vara befogat att avvakta de allmänna advokatbyråernas utveckling och intresseinriktning, innan ändring företas i nämnda avseende. Både för advokat- och lekmannaledamöterna gäller att olägenheter av för omfattande tjänstgöring i nämnden kan motverkas genom utseende av flera ersättare. Även *rättshjälpsnämnderna i Göteborg, Sundsvall och Umeå, socialstyrelsen, länsstyrelsen i Norrbottens län, JO och SACO/SR* ställer sig av skäl liknande dem som har anförts av de tidigare nämnda kritiska instanserna negativa till förslaget att minska antalet ledamöter i rättshjälpsnämnd.

Sveriges advokatsamfund förklarar att samfundet delar DON:s uppfattning att inget har framkommit som tyder på att förekomsten av olika meningar mellan advokatledamöterna skulle härröra från någon motsättning mellan de statligt och de enskilt verksamma advokaterna. Denna omständighet bör enligt samfundet emellertid inte utan vidare föranleda till slutsatsen att det är tillfyllest med endast en advokatledamot. Det torde i nämndernas verksamhet hittills ha visat sig att de

båda advokatledamöterna ofta i väsentliga avseenden kompletterar varandra. Båda ledamöternas samlade erfarenhet torde utgöra en tillgång för nämnderna vid bedömande av de skilda slagen av ärenden. Samfundet anser det därför kunna ifrågasättas om det är välbetänkt att nu vidta en ändring som innebär en försvagning av nämnderna och som även kan vara ägnad att medföra en försämring från rättssäkerhetssynpunkt. *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer* anför liknande synpunkter och motsätter sig uttryckligen att kravet på skild advokattillhörighet upphävs.

I fråga om rättshjälpsnämnds beslutförhet anser alla remissinstanser som särskilt behandlar frågan att reglerna bör ändras. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser för sin del att det inte är nödvändigt att nämnden är beslutför i två olika sammansättningar. Vid en omfattande delegering av ärenden till handläggare på nämndens kansli blir de ärenden som återstår för nämndens behandling av sådan beskaffenhet att samtliga ledamöter bör delta. Skulle det i brådskande fall visa sig omöjligt att snabbt sammankalla beslutför nämnd, bör enligt hovrättens mening ordföranden kunna få befogenhet att ensam fatta beslut på nämndens vägnar.

Flertalet remissinstanser anser att beslutförhetsreglerna bör ändras så att vid handläggning av ärende som i och för sig kan prövas av ordföranden och de två lekmannaledamöterna även en advokat skall kunna delta. *Rättshjälpsnämnden i Stockholm* anser sålunda att nämnden skall vara beslutför med ordföranden, lekmannaledamöterna och en advokat. Detta bör emellertid i princip gälla i förfallssituationer. *Rättshjälpsnämnderna i Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå* samt *JO, advokatsamfundet, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer* och *SACO/SR* anför liknande synpunkter.

Kammarrätten i Göteborg, rättshjälpsnämnden i Jönköping och *socialstyrelsen* anser att det för beslutförhet bör räcka att utöver ordföranden är närvarande minst två ledamöter, varav en advokat och en icke advokat.

2.2 Delegation av rättshjälpsnämnds beslutanderätt

Nuvarande ordning. Enligt 5 § tredje stycket rättshjälpslagen får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden i den utsträckning regeringen bestämmer på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Tjänstemannen skall enligt samma lagrum vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet. I 8 § instruktionen (1973:250) för rättshjälpsnämnderna har meddelats närmare bestämmelser om delegation. Rättshjälpsnämnden får sålunda överlämna åt tjänsteman vid nämndens kansli att avgöra ärende eller grupp av

ärenden som inte är av större vikt eller av principiell betydelse. Som begränsning gäller dock att rättshjälpsärende får överlämnas bara åt tjänsteman som har den i rättshjälpslagen angivna kompetensen. En annan begränsning ligger i att tjänstemannen inte får avslå ansökan eller framställning i andra fall än när saken är uppenbar eller ärendet är brådskande. Sådant beslut skall anmälas vid nästa sammanträde med nämnden. I 9 § instruktionen för rättshjälpsnämnderna ges chefen för rättshjälpsnämnds kansli eller, efter hans beslut, annan tjänsteman vid kansliet rätt att fordra in förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

Promemorian. I promemorian framhålls att de berörda reglerna innefattar en vidsträckt möjlighet till delegation. Huvuddelen av ärendena vid rättshjälpsnämnderna bereds och avgörs inom nämndernas kanslier, något som förefaller nödvändigt med hänsyn till det stora antalet ärenden. Under budgetåret 1973/74 uppgick sålunda antalet ärenden hos samtliga rättshjälpsnämnder till 100.000. DON har funnit att flera typer av beslut är av sådant slag att de inte kräver juristkompetens utan med fördel kan fattas av biträdespersonal som vunnit tillräcklig erfarenhet. Till denna grupp av beslut kan enligt promemorian först räknas beslut med anledning av ansökan om allmän rättshjälp i mål om äktenskapsskillnad, om sökandens ekonomiska förhållanden är okomplicerade. Någon tvekan om att allmän rättshjälp skall beviljas föreligger inte i sådana ärenden. Inte heller bör det i dessa fall vålla några svårigheter att bestämma maximibelopp för kostnadsbidrag. En annan grupp ärenden som bör kunna avgöras av kvalificerad biträdespersonal utgör enligt promemorian sådana slutregleringar som inte föranleder någon in- eller utbetalning samt enklare avräkningar med biträde. I promemorian föreslås sålunda att krav på lagfarenhet och erfarenhet av domstols- och advokatverksamhet inte skall ställas upp för de typer av beslut som nu berörts. Vidare föreslås att gällande bestämmelser om handläggares kompetens förs över från rättshjälpslagen till instruktionen för rättshjälpsnämnderna, så att regleringen av samtliga behörighetsfrågor sker där.

Remissyttrandena. Flertalet remissinstanser som yttrar sig beträffande delegationsmöjligheten tillstyrker promemorieförslaget eller lämnar det utan erinran. Det gäller bl.a. *Göta hovrätt, kammarrätten i Göteborg, samtliga rättshjälpsnämnder, JO, Sveriges advokatsamfund och SACO/SR. Kammarrätten i Göteborg* ifrågasätter om man inte kan gå längre i att lämna över beslutanderätt till kanslipersonal. Vilka ytterligare grupper av ärenden som därvid bör komma i fråga för delegation bör lämpligen utredas närmare av DON. Kammarrätten föreslår därför att DON får rätt att besluta om vilka arbetsuppgifter som rättshjälpsnämnd skall kunna delegera till kanslipersonal. Kammarrätten instämmer dock med den i promemorian framförda åsikten att sådan

delegation inte får avse rättshjälpsärende som är av svår beskaffenhet eller vars avgörande eljest kräver särskild erfarenhet. Även *rättshjälpsnämnderna i Jönköping* och *Malmö* samt *JO* anser att det kan komma i fråga med något vidsträcktare delegering än den föreslagna till tjänstemän som inte är jurister. *Rättshjälpsnämnden i Jönköping* föreslår sålunda att prövning av kostnadsräkningar avseende rådgivningsavgifter också bör delegeras. *Rättshjälpsnämnden i Malmö* anser inte att behörigheten att besluta om allmän rättshjälp för icke jurister bör begränsas till enbart äktenskapsskillnadsmål. Även andra rättshjälpsärenden, särskilt av familjerättslig art, kan utan olägenhet handläggas av biträdespersonalen. Tillräcklig säkerhet för att bara biträdespersonal med erforderlig erfarenhet och kunskap får möjlighet att besluta i rättshjälpsärende ges genom att delegationsrätten lagts på rättshjälpsnämnden, vars ledamöter kan göra en bedömning av kanslipersonalens kompetens, och genom den begränsning i delegationsrätten som det innebär att enligt instruktionen förordnande inte får avse rättshjälpsärende som är av svår beskaffenhet eller vars avgörande eljest kräver särskild erfarenhet. *JO* anför som ytterligare exempel på eventuell delegationsmöjlighet ärende om underårigs ansökan om allmän rättshjälp i mål om fastställande av faderskap.

Den enda remissinstans som motsätter sig att bestämmelserna om handläggares kompetens överförs från rättshjälpslagen till instruktionen för rättshjälpsnämnderna är *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyräer*. Enligt föreningens mening är det av väsentlig betydelse att huvudregeln slås fast i lag, nämligen att handläggande tjänsteman skall ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet. Helst borde handläggare vid nämnden ha praktisk erfarenhet av såväl domstols- som advokatverksamhet för att insiktsfullt kunna utföra sina ofta intrikata uppgifter. Föreningen har dock förståelse för att under rådande förhållanden på juristbanan detta önskemål kan vara svårt att tillgodose. Även med föreningens utgångspunkt föreligger det dock inte hinder från arbetsfördelningssynpunkt att uppenbart enkla avgöranden i rutinärenden överlämnas till kvalificerad biträdespersonal. Föreningen har därför i princip inte något att erinra mot promemoriaförslaget i vad det avser delegation till icke rättsbildad personal. Sådan personal får dock inte under några förhållanden tilläggas rätt att avslå ansökan eller framställning i brådskande fall, vilket skulle bli följden om 8 § andra stycket instruktionen för rättshjälpsnämnderna behålls oförändrad.

2.3 Kostnad för expediti- och exekutionsavgifter

Nuvarande ordning. Enligt 9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen anses som kostnad för allmän rättshjälp den rättssökandes kostnad för avgift

som enligt expeditionskungörelsen (1964:618) utgår för ansökan och expedition vid bl. a. allmän domstol samt för avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027). I fråga om expeditionsavgift är förmånen begränsad så att den inte omfattar sådan rättens expedition som utfärdas bara på särskild begäran, om inte expeditionen har begärts innan tiden för fullföljd av talan har gått ut. Beträffande exekutionsavgift får förmånen främst betydelse vid allmän rättshjälp i ärende om verkställighet, eftersom sådan rättshjälp som har lämnats för angelägenhet som kan leda fram till verkställbart avgörande inte omfattar själva exekutionen.

Lämnas allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd, innebär förmånen att den rättssökande får betala expeditions- eller exekutionsavgiften men att han samtidigt får tillgodoräkna sig kostnaden vid betalning av kostnadsbidrag. Lämnas rättshjälpen efter beslut av rättshjälpsnämnd, betalas efter beslutet uppkommande kostnader av allmänna medel. Beträffande expeditions- och exekutionsavgifter innebär bestämmelsen att domstolen eller den exekutiva myndigheten inte skall ta ut föreskrivna avgifter av den rättssökande. Inte heller sker någon stämpelbeläggning. Sedan tid för fullföljd har gått till ända, skall emellertid domstolen eller den exekutiva myndigheten underrätta rättshjälpsnämnden om bl.a. denna rättshjälpskostnad. Föreskrift härom finns i 19 § rättshjälpskungörelsen (1973:248). Underrättelsen är nödvändig för att kostnaden skall kunna beaktas i samband med slutreglering enligt 30 § rättshjälpslagen.

Promemorian. I promemorian påpekas att bestämmelsen i 9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen om expeditionsavgift har tolkats olika i rättspraxis beträffande den situationen att part beställer sådan expedition som avses i bestämmelsen sedan avgörandet har överklagats och fullföljdstiden har gått ut. Enligt promemorian anser somliga domstolar, oavsett om fullföljd har skett eller inte, att kostnad för expeditionen inte omfattas av rättshjälpen. Andra domstolar menar att lösen av handling som ingår i den lägre instansens akt i sådant fall kan ske i den högre instansen och att härvid fullföljdstiden i den högre instansen skall tas som utgångspunkt. Det innebär att lagtextens ord "innan tiden för fullföljd av talan gått till ända" tillämpas som om bestämmelsen i stället innehöll orden "innan avgörandet vunnit laga kraft". Enligt promemorian bör emellertid, oavsett hur bestämmelsen i sin nuvarande lydelse skall tolkas, avgift för sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran anses som kostnad för rättshjälpen under förutsättning att framställningen görs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft. DON föreslår därför att 9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen ändras i överensstämmelse härmed.

I promemorian berörs vidare vissa praktiska svårigheter som reglerna om återbetalningsskyldighet i 31 och 32 §§ rättshjälpslagen

kan innebära när det gäller expeditionsavgifterna. DON pekar därvid på möjligheten att helt avföra förmånen ur rättshjälpslagen och efter ändring i stämpelskatteförordningen (1964:308) göra expeditionerna avgiftsfria för dem som åtnjuter allmän rättshjälp. Det framhålls också att en sådan ordning skulle innebära en arbetsbesparing för rättshjälpsnämnderna som torde komma att uppväga de ytterligare kostnader för statsverket som den eventuellt skulle kunna medföra.

Remissyttrandena. Icke någon av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan har motsatt sig en ändring i enlighet med promemorieförslaget. Tanken på att gå än längre genom att införa avgiftsfrihet för den som erhåller allmän rättshjälp har vunnit stort gensvar. *Rättshjälpsnämnden i Jönköping* anser att trots att det av många skäl inte går att återgå till systemet med fri rättegång man ändå bör försöka tillgodogöra sig vissa av det systemets administrativa fördelar. Expeditioners avgiftsfrihet är en sådan fördel. Liknande synpunkter anförs av *rättshjälpsnämnderna i Malmö, Sundsvall och Umeå*.

Även *riksskatteverket* anser att praktiska skäl talar för avgiftsfrihet genom ändring i expeditionskungörelsen och förordar dessutom en motsvarande ändring i exekutionsavgiftskungörelsen. Verket framhåller därvid att f.n. gäller att part som har haft allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden kan erhålla fri verkställighet hos exekutionsmyndighet enligt 9 § rättshjälpslagen och 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen. De olika villkor som reglerar efter vilken bestämmelse de enskilda målen skall handläggas är enligt riksskatteverket svårtillämpliga. I 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen föreskrivs att kostnaden för rättshjälpen skall ha överstigit maximibeloppet för kostnadsbidraget. Denna regel orsakar enligt verket både exekutiv myndighet och sökande besvär, eftersom det torde ankomma på sökande att genom bevis från vederbörande rättshjälpsnämnd styrka angivna förhållande. När utmätning måste ske skyndsamt, kan en komplettering i nämnda avseende medföra försening av handläggningen med rättsförlust för sökanden som följd. Verket påpekar att rättshjälp som har beviljats för angelägenhet, vilken kan leda fram till verkställbart avgörande, i princip inte omfattar exekution av avgörandet, såvida inte 10 § första eller andra stycket rättshjälpslagen äger tillämpning. Verket hemställer att berörda princip kommer till uttryck i författningstexten.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyråer anser att DON:s förslag till ändring av 9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen innebär en förbättring och tillstyrker detta. Enligt föreningens uppfattning är dock att föredra att expeditionerna vid allmän rättshjälp görs helt avgiftsfria. Från samhällsekonomisk synpunkt torde med hänsyn till avgifternas ofta ringa belopp ett sådant system ställa sig fördelaktigt. *Domareförbundet* och *advokatsamfundet* anför liknande

synpunkter.

Enligt JO bör den nuvarande bestämmelsen tolkas så att som kostnad för rättshjälpen skall anses den rättssökandes kostnad för avgift för expedition i lägre instans under förutsättning att expeditionen begärs, innan tiden för fullföljd i högre instans har gått till ända. Eftersom bestämmelsen blivit föremål för skilda tolkningar, anser JO att det föreslagna förtydligandet fyller ett behov. Denna lösning är att föredra framför den som innebär att berörda förmån helt avförs ur rättshjälpslagen i förening med en ändring i stämpelskatteförordningen som innebär att expeditioner görs avgiftsfria för den som åtnjuter allmän rättshjälp. Göta hovrätt påpekar att avgiftsfrihet för expeditioner innebär – förutom en viss subvention åt den förlorande motparten – att vissa rättshjälpskostnader kommer att belasta domstolarna. En mera tilltalande lösning skulle enligt hovrättens mening vara att helt avskaffa ifrågavarande domstolsavgifter. Därigenom skulle de praktiska olägenheterna försvinna inte bara för rättshjälpsnämnderna utan också för enskilda som inte har rättshjälp. Särskilt i lagsökningsmål och mål om betalningsföreläggande medför avgifterna betydande olägenheter för enskilda parter. Det inkomstbortfall för statsverket som en sådan ordning skulle medföra kunde kompenseras genom en höjning av ansökningsavgifter.

2.4 Ränta på rättshjälpskostnad

Nuvarande ordning. Enligt 18 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken (RB) skall ersättning för rättegångskostnad även innefatta ränta efter sex procent från dagen då målet avgörs till dess betalning sker. Bestämmelsen har betydelse vid tillämpning även av rättshjälpslagen. Enligt 31 § första stycket rättshjälpslagen äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som enligt allmänna regler skulle ha varit skyldig att ersätta den som har haft allmän rättshjälp för rättegångskostnad skall i stället åläggas att utge ersättningen till statsverket.

I 33 § första stycket rättshjälpslagen regleras hur fördelningen skall ske av medel som motpart eller annan på grund av bestämmelserna i 31 § rättshjälpslagen har betalat in till statsverket. Det föreskrivs att sådan ersättning skall utges till den som har erhållit rättshjälpen i den mån ersättningen överstiger rättshjälpskostnaderna med avdrag för vad som har erlagts i kostnadsbidrag.

Promemorian. I promemorian konstateras att 33 § första stycket rättshjälpslagen innebär att den som har haft allmän rättshjälp får ersättning för sitt kostnadsbidrag först sedan statsverket har fått full ersättning för sina kostnader med anledning av rättshjälpen. En konsekvens av regeln i 18 kap. 8 § RB om ränta på rättegångskostnad blir

att återbäring enligt rättshjälpslagen av kostnadsbidrag kan ske först sedan statsverket har fått täckning för såväl sina kapitalkostnader som sina ränteanspråk med anledning av att en allmän rättshjälp har beviljats. Enligt promemorian kompliceras handläggningen vid rättshjälpsnämnden och indrivningsmyndigheten i hög grad av räntebestämelsen i RB när det gäller att driva in rättshjälpskostnader. Särskilt gäller det när part har förpliktats att jämte rättshjälpskostnader ersätta statsverket kostnad som har belastat anslaget Ersättning åt domare, vittnen och parter. Enligt promemorian är det dock allvarigare att statsverket f.n. mestadels gör en räntevinst genom att räntan löper från dagen för målets avgörande och genom att större delen av rättshjälpskostnaden, nämligen biträdesersättningen, på grund av rättshjälpslagens bestämmelser om slutreglering och avräkning med biträde betalas ut först någon tid efter det att ett avgörande har vunnit laga kraft. Den som har ålagts återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnader har dessutom i regel inte möjlighet att frivilligt betala beloppet, förrän han får anmaning därom från indrivningsmyndighet, något som medför att den återbetalningsskyldige i princip alltid drabbas av en räntekostnad. Eftersom den enskildes kostnadsbidrag i de flesta fall uppgår till måttligt belopp blir den ränta som skall utbetalas till den som har haft allmän rättshjälp blygsam. DON föreslår därför att i 31 § första stycket rättshjälpslagen görs undantag för bestämmelsen i 18 kap. 8 § tredje stycket RB om ränta på rättshjälpskostnad.

Remissyttrandena. Alla remissinstanser som har yttrat sig i frågan om ersättningsskyldighet för ränta på rättshjälpskostnad tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Det gäller Göta hovrätt, rättshjälpsnämnderna i Jönköping, Malmö, Göteborg och Sundsvall, riksskatteverket, länsstyrelsen i Jämtlands län, JO, domareförbundet samt Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. Beträffande ränteintäkterna till statsverket framhåller rättshjälpsnämnden i Malmö att intäkterna har varit måttliga. Under budgetåret 1973/74 har till nämnden sålunda influtit endast ca 850 kr. Med hänsyn till räntans ringa ekonomiska betydelse för statsverket och till den förenkling i domstolarnas och indrivningsmyndigheternas handläggning som det skulle innebära om skyldigheten att utge ränta på rättshjälpskostnad slopades, har rättshjälpsnämnden intet att invända mot DON:s förslag. Nämnden vill dock erinra om att den räntevinst som statsverket gör om räntan löper från dagen för avgörandet medan biträdesersättningen utbetalas först en tid efter det att avgörandet har vunnit laga kraft väl uppvägs av den ränteförlust som statsverket gör vid de partiella avräkningarna. Biträdesersättningen utbetalas därvid inte sällan lång tid innan beslut om återbetalningsskyldighet föreligger. Rättshjälpsnämnden i Göteborg vitsordar behovet av den i promemorian före-

slagna ändringen beträffande räntan. Nämnden påpekar i sammanhanget att det för allmänheten framstår som otillfredsställande att det belopp som omfattas av återbetalningsskyldigheten direkt drivs in genom kronofogdemyndigheten. Möjligen skulle återbetalningen till en början kunna handhas av domstolen. *Domareförbundet* tillstyrker DON:s förslag, eftersom en lagändring undanröjer de tolkningssvårigheter som med avseende på räntan har förelegat beträffande 31 § andra stycket rättshjälpslagen. Därmed skulle enligt förbundet de båda fall likställas, om vilka första och andra styckena i paragrafen handlar.

2.5 Beslut om upphörande av rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Nuvarande ordning. Rättshjälp åt misstänkt i brottmål behandlas i 35—40 §§ rättshjälpslagen. Denna rättshjälpsform, vilken är exklusiv inom sitt tillämpningsområde, innefattar dels förordnande av offentlig försvarare, dels viss annan rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen. Rättshjälp enligt 36 § innebär att ersättning för vissa kostnader utgår av allmänna medel. Något kostnadsbidrag tas inte ut. Sådan rättshjälp får beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst inte överstiger ett gränobelopp som motsvarar tre basbelopp. Hänsyn tas i förekommande fall till underhållsskyldighet, förmögenhetsinnehav, skuldsättning eller annan särskild omständighet. Enligt 36 § tredje stycket får rättshjälp som nu avses inte beviljas, om det är uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen.

Promemorian. I promemorian framhålls bl.a. att begränsningsregeln i 36 § tredje stycket har tillkommit för att rättshjälp inte skall sökas i fall när det inte är påkallat, t.ex. när fråga är om endast obetydliga resekostnader. Enligt DON:s statistik för första halvåret 1974 beviljades 405 personer annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

Genom hänvisning i 38 § första stycket rättshjälpslagen äger i fråga om kostnad för annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål bestämmelserna i RB om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel motsvarande tillämpning. Enligt 31 kap. 1 § RB skall tilltalad, om han döms för brottet, till statsverket återbetala vad enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller i övrigt för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt ersättning för försvarare. Detsamma gäller kostnad för hans hämtande till rätten. Återbetalningsskyldighet enligt RB drabbar emellertid i praktiken inte den som är berättigad till annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Återbetalningsskyldigheten är nämligen begränsad till vad som motsvarar det för den tilltalade gällande maximibeloppet för kostnadsbidrag enligt rättshjälpslagen, och den som får sådan rättshjälp har inte

högre kostnadsbidrag än 60 kr. Lägsta beloppet vid återbetalning enligt RB är 75 kr.

Vid rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen åt misstänkt i brottmål finns inte som vid allmän rättshjälp några regler om rättshjälpens upphörande. Har den tilltalade lämnat oriktiga uppgifter som har lett till att rättshjälp har beviljats eller ändras hans ekonomiska förhållanden i sådan mån att han inte längre är berättigad till rättshjälp, kan detta beaktas när rätten tar ställning till omfattningen av den återbetalningsskyldighet som skall åläggas den tilltalade. I denna situation gäller maximeringsregeln i RB. Även den som har lämnat oriktiga uppgifter och på grund av dem fått rättshjälp kan således bara åläggas att betala tillbaka ett belopp som motsvarar hans maximibelopp för kostnadsbidraget vid allmän rättshjälp. Understiger maximibeloppet för kostnadsbidraget 75 kr stannar hela kostnaden på statsverket.

Enligt DON:s mening är det stötande att möjlighet inte finns att förordna om rättshjälpens upphörande när sökanden har lämnat riktig uppgift och rättshjälp inte skulle ha beviljats om riktig uppgift hade lämnats. DON föreslår därför att en bestämmelse om rättshjälpens upphörande införs. Enligt DON:s mening bör bestämmelsen kompletteras med en regel enligt vilken den sökande, om han döms för brottet, utan hinder av andra bestämmelser skall åläggas att till statsverket betala tillbaka hela den kostnad som har uppkommit på grund av rättshjälp.

DON anser vidare att möjlighet bör finnas att förordna om rättshjälpens upphörande även i det fall att den tilltalades ekonomiska förhållanden ändras i sådan mån att han inte längre är berättigad till annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål. I denna situation anser DON att återbetalningsskyldigheten vid fällande dom bör begränsas till den tilltalades maximibelopp för kostnadsbidraget vid allmän rättshjälp. Regeln i 38 § första stycket rättshjälpslagen bör även i fortsättningen vara tillämplig i dessa fall.

Remissyttrandena. Förslaget att införa bestämmelser om upphörande av rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen åt misstänkt i brottmål tillstyrks eller lämnas utan erinran av *rättshjälpsnämnderna i Jönköping, Malmö, Göteborg och Sundsvall, länsstyrelsen i Kronobergs län, advokatsamfundet och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. Rättshjälpsnämnden i Malmö* anser dock inte att det finns skäl att, när riktig uppgift har lämnats, ålägga den tilltalade att utan hinder av andra bestämmelser till statsverket betala tillbaka hela rättshjälpskostnaden. Den föreslagna regeln har närmast karaktär av straffsanktion och det framstår som godtyckligt att stadga en sådan påföljd för just detta fall av riktig uppgift. Även i detta fall bör enligt nämndens mening regeln i 38 § första stycket rättshjälpslagen vara tillämplig.

Göta hovrätt avstyrker den föreslagna lagändringen. Enligt hovrättens mening måste de angivna situationerna anses föreligga i ringa omfattning. Det förefaller sannolikt att problemen uppkommer först i högre rätt, sedan talan har fullföljts av den som har erhållit rättshjälp. Några förslag hur därmed sammanhängande komplikationer skall lösas lämnas inte i promemorian. Hovrätten anser att de föreslagna ändringarna kräver mer ingående överväganden.

3 Rättshjälp för skiftesman vid bodelning

Promemorian. I den angående denna fråga utarbetade departementspromemorian (se *bilaga 3*), föreslås att kostnaden för skiftesman, som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad, i princip skall betraktas som rättshjälpskostnad, om allmän rättshjälp beviljas make i bodelningsangelägenheten. Enligt förslaget skall biträde åt make i bodelningsärendet få förordnas endast om särskilda skäl föreligger. Skiftesmannakostnaden skall anses belöpa med hälften på vardera maken på motsvarande sätt som kostnaden för gemensam ansökan om äktenskaps- eller boskillnad. Beträffande förslagets närmare innehåll hänvisas liksom beträffande nuvarande ordning m.m. till promemorian.

Remissyttrandena. Angelägenheten av den föreslagna reformen vitsordas av samtliga remissinstanser. Att avsaknaden av möjlighet för skiftesman vid bodelning i anledning av äktenskaps- eller boskillnad att få ersättning av allmänna medel är en allvarlig brist i rättshjälpslagstiftningen framhålls uttryckligen i många av yttrandena. Åtskilliga av remissinstanserna anser dock att promemorian underskattar allmänhetens behov av bodelningshjälp. Man menar också att promemorian intar en alltför restriktiv hållning i fråga om förutsättningarna för att erhålla skiftesmannahjälp. De remissinstanser som uttrycker en sådan åsikt är *DON*, *rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Jönköping, Göteborg, Sundsvall och Umeå*, *advokatsamfundet och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyråer*. I det sistnämnda yttrandet anförs t.ex. att man inte får dra för vittgående slutsatser av de i promemorian angivna siffrorna om antalet skiftesmannaförordnanden. Enligt föreningens mening förekommer det i alltför många fall att makar avstår från begäran om skiftesman på grund av att de inte har ekonomiska möjligheter att anlita sådan. I många fall kommer därför något skifte över huvud inte till stånd, utan den svagare parten får gå utan att erhålla sin andel av boet eller får han finna sig i den starkare partens vilja.

DON säger sig i och för sig dela uppfattningen att viss återhållsamhet bör iakttas vid behovsprövningen. Självfallet bör rättshjälp inte lämnas t.ex. om makarna anlitar skiftesman enbart i syfte att själva

slippa praktiska bestyr. Det förhållandet att i boet enbart ingår sedvanligt lösöre och några skulder bör emellertid inte alltid utesluta möjligheten att erhålla rättshjälp för skiftesman. Förhållandena kan någon gång vara sådana att det finns anledning att meddela rättshjälp för skiftesman även beträffande ett bo med tämligen okomplicerade förmögenhetsförhållanden. Detta kan exempelvis vara fallet, när en av parterna helt undandrar sig att medverka till bodelning. DON anser dessutom att det är angeläget att det inte – såsom f.n. när det gäller rättshjälp vid bodelning – i kommande praxis uppställs krav på att rättshjälp för skiftesman endast beviljas när mera svårskiftad egendom ingår i boet. Också *rättshjälpsnämnden i Göteborg* vänder sig mot den nuvarande ordningen att rättshjälp för bodelning i princip beviljas endast när fastighet eller rörelse ingår i boet eller detta i annat avseende framstår som komplicerat. Det krävs vidare, framhåller man, att tvist skall föreligga i huvudsakliga frågor. Denna praxis har fört med sig att rättshjälp i regel har beviljats endast i fråga om bon, som har innehållit en fastighet eller en rörelse, dvs. i sådana fall där de ekonomiska förhållandena har varit relativt goda. I övrigt har rättshjälp meddelats endast i undantagsfall. Nämnden anser att det inte sällan förekommer tvister, som det kan vara svårt för parterna att komma till rätta med utan rättshjälp även i sådana bon, där det inte finns vare sig fastighet eller rörelse och där förhållandena ej heller i övrigt bedöms vara så komplicerade att rättshjälp f.n. brukar beviljas. Nämnden vill för sin del förorda en generösare syn på frågan om behovet av rättshjälp i det enskilda fallet och att därvid större vikt fästs även vid andra förhållanden än att det ingår fastighet eller rörelse i boet. Liknande synpunkter anförs också av de övriga nyss nämnda remissinstanserna.

Promemorians begränsning av rättshjälpsförmånen till skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad har inte föranlett några invändningar. *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyråer* menar dock att frågan bör tas upp vid den allmänna översynen av rättshjälpsystemet.

Remissinstanserna godtar allmänt promemorians utgångspunkt att den lagtekniska lösningen av problemet bör sökas inom rättshjälpslagens ram. Inte från något håll förordas sålunda en konstruktion med ett fristående "offentligt skiftesmannainstitut" eller liknande. Också när det gäller den närmare utformningen av förslaget ställer sig de allra flesta remissinstanserna positiva till det förslag som promemorian innehåller, i vissa fall med en del redaktionella och andra påpekanden. Bland dem som i princip biträder promemorians konstruktion märks *DON*, *rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå*, *domareförbundet*, *advokatsamfundet* och *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyråer*. Endast *Göta hovrätt* och

rättshjälpsnämnden i Jönköping förordar mer genomgripande ändringar i förslaget. Enligt hovrätten måste innebörden av den i promemorian föreslagna ordningen vara att om någon av makarna beviljas rättshjälp, skall rättshjälpslagen och inte ärvdabalken tillämpas, oavsett de konsekvenser detta får för skiftesmannen eller för andra maken. Att en part har rättshjälp bör emellertid i princip vara utan betydelse för motpart eller annan. Så är också fallet enligt rättshjälpslagen, bortsett från att motpart som är ersättningsskyldig för rättegångskostnader skall utge ersättningen till statsverket och att vid gemensam ansökan om boskillnad eller äktenskapsskillnad den make som ej har rättshjälp kan åläggas betalningsskyldighet mot statsverket. Det är enligt hovrättens mening nödvändigt att denna princip upprätthålls. I annat fall uppstår svårlösta problem i tillämpningen. Ett par sådana problem berörs i motiven, nämligen att skiftesman redan är förordnad när rättshjälp beviljas eller att rättshjälpsnämnden inte är beredd att godta viss föreslagen eller förordnad skiftesman. Hovrätten anser inte att promemorian klargör hur dessa situationer skall lösas. På grund av det anförda vill hovrätten avstyrka den i promemorian föreslagna lagtekniska lösningen. Om frågan om kostnader för skiftesman vid bodelning skall lösas inom ramen för rättshjälpslagstiftningen bör bestämmelserna i ärvdabalken (ÄB) gälla fullt ut även om någon av makarna erhållit rättshjälp. Hovrätten föreslår därför att sista satsen i den föreslagna 9 § åttonde punkten får utgå samt att de föreslagna ändringarna i 22, 23 och 25 §§ likaledes utgår. Härigenom uppnås överensstämmelse med reglerna i ÄB. Några sakliga skillnader av betydelse anser man inte att en sådan ändring medför. Även *rättshjälpsnämnden i Jönköping* uttrycker farhågor för att relationen mellan de föreslagna bestämmelserna i rättshjälpslagen och de civilrättsliga bodelningsbestämmelserna i giftermålsbalken och ärvdabalken kan vålla problem.

Promemorians uppfattning att en skiftesman som båda makarna drar nytta av ofta bör kunna ersätta biträden på ömse sidor och därför regelmässigt kan antas vara den lämpligaste formen av juridiskt bistånd i bodelningsärenden delas eller lämnas utan erinran av de flesta remissinstanserna. *Rättshjälpsnämnden i Göteborg* anser sålunda att det föreslagna systemet att förordna en skiftesman att utföra bodelning på rättshjälpens bekostnad klart är att föredra framför att meddela allmän rättshjälp med biträdesförordnanden för en av parterna eller för båda parter i en bodelning. Enligt nämndens uppfattning har nuvarande praxis fört med sig att en bodelning i vissa fall har blivit "onödigt utdragen och kostsam". Nämnden tillstyrker därför det i promemorian föreslagna systemet att i de fall rättshjälp för bodelning meddelas en skiftesman skall utföra denna. Några av dem som i princip delar promemorians grundsyn menar dock att promemorian är väl restriktiv i fråga om möjligheten att jämte skiftesmannen få också biträde enligt

rättshjälpslagen. *Rättshjälpsnämnden i Sundsvall* påpekar att restriktivitet i detta avseende går ut över den av makarna som har det sämst ställt i ekonomiskt avseende. Den ekonomiskt sett mer välbeställda av makarna har ju alltid möjlighet att av egna medel bekosta ett biträde. Också *rättshjälpsnämnden i Umeå* och *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer* uttalar sig för en uppmjukning av det föreslagna tillägget i 19 § rättshjälpslagen om förutsättningarna för att få biträdeshjälp i bodelningsärende.

I ett par yttranden tar man dock avstånd från tanken på att bistånd genom skiftesman skulle innebära att behovet av partsbiträden minskar. Enligt *advokatsamfundets* mening är uppfattningen att bodelning inte i allmänhet skulle fordra bistånd av biträde oriktig. Snarare förhåller det sig så att biträde krävs i alla de fall i vilka bodelningen inte endast är av så enkel beskaffenhet att parterna själva kan genomföra den. Det finns således inte anledning att införa eller hävda någon särregel beträffande biträdesbehovet vid bodelning. Den prövning huruvida befogat intresse föreligger eller om det finns behov av biträde som alltid skall ske i rättshjälpsärende bör vara tillfyllest även i bodelningsfallen. Samfundet säger sig vidare stå främmande för promemorians uttalande att det kan ifrågasättas om biträdeshjälp är den lämpligaste formen av bistånd vid bodelning och att bistånd av skiftesman regelmässigt är lämpligast, varvid behovet av biträdeshjälp skulle minska. Det är oklart hur denna jämförande lämplighetsbedömning gjorts, framhåller man. Principiellt bör biträdeshjälp och bistånd av skiftesman ses som komplement till varandra. En generell föreskrift att biträde endast undantagsvis skall förordnas är enligt samfundets mening verklighetsfrämmande. Givetvis finns det fall av enkla bodelningstvister som av olika skäl inte kan lösas på annat sätt än genom skiftesman, t.ex. fall där relativt okomplicerade värderingsfrågor utgör det huvudsakliga tvisteämnet. De flesta bodelningar där skiftesman anlitas är dock knappast enkla. Ofta blir skiftesmannen en sista utväg, då parternas biträden inte kunnat få fram en förlikning eller inte redan på ett tidigt stadium bedömer en sådan som möjlig. Samfundet påpekar att skiftesmannen skall vara opartisk och fungera som en avgörande "första instans", i den mån han inte lyckas åstadkomma förlikning mellan parterna. Inför skiftesmannen har parterna att precisera sina anspråk och argumentera för dessa samt vid behov förete bevisning. Det är i de ofta både sakligt och rättsligt kontroversiella fallen naturligt att respektive parts talan kan föras med hjälp av sakkunnigt biträde. Det bör inte få komma i fråga att endast den av parterna som har råd till det kan skaffa sig biträdeshjälp medan den andra parten lämnas utan de möjligheter som genom rättshjälpsreformen skulle skapas för medborgarna.

Rättshjälpsnämnden i Jönköping efterlyser en undersökning av

promemorians antaganden att skiftesman sakligt sett är den lämpligaste formen av bistånd i bodelningsfrågan och att skiftesman kan antas ofta utgöra ett effektivare, snabbare och billigare alternativ än biträdeshjälp. Nämnden anser att ett genomförande av förslaget skulle innebära en väsentlig förändring av själva bodelningsformen för en kategori av bodelningar. I rättshjälpsfallen skulle som regel skiftesmannabodelningar komma till stånd. I övriga bodelningsfall finns däremot inte anledning att räkna med att skiftesman skulle komma till användning i högre utsträckning än för närvarande. Nämnden finner inte en sådan uppdelning tilltalande och framhåller att det vore önskvärt att skiftesman kunde ersättas på ett sätt som inte tvingar parterna att gå ifrån den nuvarande huvudregeln för hur bodelningar kommer till. Ett uppslag som förs fram av nämnden är att med bibehållande av den nuvarande möjligheten att få biträdeshjälp – om möjligt med en något generösare tillämpning än f.n. – låta kostnaden för skiftesman utgöra en med kostnaden för utomprocessuell utredning jämförbar rättshjälpskostnad, om behov av skiftesman föreligger.

I några yttranden diskuteras möjligheten att låta bodelningsfrågan ingå i själva skillnadsärendet. Enligt *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyrår* utgör bodelningen för den som handlägger skilsmässa mellan ett par makar en integrerad del av skilsmässan. Det framstår därför från advokatpraktisk synpunkt i många fall som stötande att bodelning inte ingår i skillnadsärendet. Föreningen menar att en bodelning i de flesta fall handläggs till lägsta kostnad inom äktenskapsskillnadsärendet. Bodelningsfrågan diskuteras så gott som alltid i ett skilsmäsoärende. I skillnadsärendet måste biträdet vidare alltid göra sig undermåttad om makarnas förmögenhetsförhållanden bl.a. för att bestämma underhållsbidrag. Biträdet är därför i motsats till en skiftesman redan från början insatt i ärendet genom äktenskapsskillnaden. Föreningen anser att det i många fall ställer sig billigare för statsverket att biträdet i skillnadsärendet generellt tillåts ombesörja bodelningsangelägenhet åtminstone under några timmar, dvs. till en högsta kostnad av 700 – 1.000 kr. Även *advokatsamfundet* framhåller att det finns ett funktionellt samband mellan ärendet om äktenskapsskillnad och ett därpå följande ärende om bodelning. Detta samband borde göra det angeläget att betrakta ärendena som principiellt ett enda rättshjälpsärende, vilket ju också parterna gör. Det skulle enligt samfundets mening vara angeläget att part inte belastas med mer än ett kostnadsbidrag och samfundet ifrågasätter därför om inte rättshjälpsnämnderna kunde få befogenhet att i sådana ärenden på särskild ansökan utvidga det för skillnaden meddelade rättshjälpsbeslutet till att omfatta även en separat bodelning. *Rättshjälpsnämnden i Jönköping* säger sig tro att bodelningsavtal upprättas med bistånd av juridiska biträden i större utsträckning än vad den i promemorian

angivna rättshjälpsstatistiken visar. I många fall torde parternas ombud i skiltnadsålet bistå vid upprättandet av bodelningsavtal. För parterna är det naturligt att betrakta bodelningen som en del av skillnaden, och de vill därför med fog ha stöd av sitt ombud i saken, anser nämnden.

I några remissyttranden ifrågasätts om inte samordningen mellan domstolens och rättshjälpsnämndens åtgärder gjorts onödigt komplicerad enligt promemorieförslaget. Medan *rättshjälpsnämnden i Göteborg* finner den föreslagna uppdelningen av de administrativa uppgifterna väl avvägd, anser andra att farhågorna för att domstolen skulle komma att utse olämplig person till skiftesman har överdrivits i promemorian. Bland dem som uttrycker en sådan uppfattning kan nämnas *Jönköpings* och *Norrköpings tingsrätter* samt *rättshjälpsnämnderna i Stockholm* och *Malmö*. Även *Göta hovrätt* och *rättshjälpsnämnden i Jönköping* hyser denna mening. Rättshjälpsnämnden i Malmö uttalar att förordnande av domstol bör vara ett tillräckligt villkor för att vederbörande skall kunna godtas även av rättshjälpsnämnd. Någon risk för att klart olämpliga personer skulle komma att förordnas till skiftesman av domstolen föreligger enligt nämnden inte. Rättshjälpsnämnden i Stockholm framhåller att det redan enligt gällande rätt är en allmän skyldighet för domstolen att pröva om en skiftesman är lämplig för sitt uppdrag. Detta framgår också tydligt av lagens förarbeten. Nämnden understryker nödvändigheten av att domstolen gör en självständig lämplighetsprövning. Skyldigheten att göra en sådan prövning, som måhända tydligare än nu bör komma till uttryck i lagtexten, innebär enligt nämndens mening en tillräcklig garanti för att olämpliga skiftesmän inte är förordnade. Härtill kommer att domstolen har större personkännedom än rättshjälpsnämnden och att domstolen därför har de bästa förutsättningarna för att göra en lämplighetsprövning. Om man finner domstolens lämplighetsprövning av skiftesmannen tillfyllest saknas anledning att ålägga rättshjälpsnämnden en motsvarande prövning, fortsätter nämnden. Kravet i promemorieförslaget till punkt 8 i 9 § rättshjälpslagen på att skiftesmannen skall uppfylla de krav som enligt 21 § ställs på biträde kan vid sådant förhållande utgå. Detta skulle starkt underlätta både domstolens och rättshjälpsnämndens arbete och förhindra den otillfredsställande situation som enligt förslaget kan uppkomma och som innebär att en av domstolen godtagen skiftesman underkänns av rättshjälpsnämnden. I administrativ ordning bör utfärdas bestämmelser enligt vilka skiftesmannen alltid skall få vetskap om när allmän rättshjälp beviljats för den aktuella bodelningen. Nämnden erinrar i sammanhanget om att till skiftesman kan utses även juridisk person. I sådant fall kan det enligt nämnden vara tveksamt om det allmänna bör betala skiftesmannakostnaden. De båda tingsrätterna erinrar om att rättshjälpsnämnd ändå har möjlighet att inskrida mot en olämplig skiftesman genom att vid

bestämmande av ersättning för hans arbete beakta om han varit oskicklig, vårdslös eller försumlig. Även de anser därför att den föreslagna inskränkningen i fråga om rätten att få kostnad för av domstol förordnad skiftesman godkänd som rättshjälpskostnad bör utgå.

Förslaget att den make som inte har rättshjälp skall vara skyldig att betala statsverket hälften av skiftesmannakostnaden godtas i princip av alla remissinstanser. Flera av dem, *rättshjälpsnämnden i Stockholm*, *advokatsamfundet* och *Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyråer*, förordar dock att återbetalningsskyldigheten begränsas till maximibeloppet för det kostnadsbidrag som skulle ha gällt för maken om han haft rättshjälp. Man erinrar i det sammanhanget om att DON i sin tidigare berörda promemoria har lagt fram motsvarande förslag såvitt angår återbetalningsskyldigheten för kostnad för gemensam ansökan om äktenskaps- eller boskillnad. Rättshjälpsnämnden i Stockholm anser att hinder inte föreligger mot att båda makarna får rättshjälp i syfte att få skiftesmannakostnaden betald. I så fall bör enligt nämnden make inte kunna åläggas att betala mer än sitt kostnadsbidrag. *Rättshjälpsnämnden i Malmö* anmärker att då det i detta fall gäller att ålägga part en förpliktelse det i och för sig varit naturligt att denna uppgift legat hos allmän domstol. Nämnden anser dock de skäl som anförts till förmån för den i promemorian föreslagna ordningen vara tillräckliga för att förslaget även i denna del skall kunna tillstyrkas. *Göta hovrätt* menar att det inte framgår av promemorian huruvida och under vilka förutsättningar nämndens beslut om betalningsskyldighet är exigibelt. Hovrätten anmärker att de bestämmelser i rättshjälpskungörelsen till vilka promemorian hänvisar behandlar indrivning av ersättningar som beslutats av domstol.

Frågan om kostnaderna för den föreslagna reformen berörs bara i ett fåtal yttranden. *Rättshjälpsnämnden i Malmö* har den uppfattningen att de nya reglerna inte nödvändigtvis kommer att innebära en kostnadsökning för det allmänna. En eventuell kostnadsökning kommer i vart fall mer än väl att uppvägas av de fördelar som följer av förslagets genomförande, framhåller nämnden. *Rättshjälpsnämnden i Stockholm* anser den föreslagna reformen ägnad att leda till ökad arbetsbörda för rättshjälpskanslierna och att personalförstärkningar är påkallade.

4 Föredraganden

4.1 Allmänna synpunkter

Rättshjälpsreformen har nu varit i kraft i över två år. Systemet har i det stora hela fungerat tillfredsställande och de förhoppningar som ställdes på reformen får i huvudsak anses infriade. Att en reform av

denna omfattning inte med en gång får sin i alla avseenden slutliga utformning stod dock klart redan vid reformens tillkomst. Bl.a. förut-satte riksdagen när rättshjälpslagen antogs att systemet skulle ses över när tillräcklig erfarenhet hade vunnits av dess tillämpning (JuU 1972:12 s. 30, 36, 38 och 40 samt JuU 1973:1 s. 38). Frågan om en sådan översyn aktualiserades vidare förra året i samband med att förslag lades fram för riksdagen om vissa smärre ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1974:71). Med hänsyn till den korta tid systemet hade varit i tillämpning ansåg jag det då inte vara möjligt att göra någon samlad bedömning av utvecklingen på rättshjälpsområdet. I avvaktan på en sådan översyn borde man begränsa sig till att endast ta upp sådana frågor där speciella olägenheter hade visat sig föreligga (prop. s. 16). Riksdagen anslöt sig i princip till denna uppfattning (JuU 1974:18 s. 7).

Som har nämnts inledningsvis har domstolsväsendets organisations-nämnd (DON) under hösten 1974 gått igenom hur rättshjälpsystemet fungerat i praktiken. Genom denna undersökning har belysts inte bara ärendetillströmning och ärendestruktur utan också problem av skilda slag som har visat sig vid tillämpningen av rättshjälpslagen. I DON:s promemoria läggs fram förslag till ett antal ändringar i denna lag för att råda bot på vissa mindre brister. Ändringarna rör rättshjälps-nämnds organisation och de olika rättshjälpsformerna. Härutöver för DON också fram synpunkter på tänkbara ändringar av mer genom-gripande natur. Dessa gäller främst reglerna om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd och rådgivning, men även andra delar av rättshjälpsystemet föreslås reviderade. Enligt DON:s mening bör dock en mer genomgripande revision av reglerna anstå i avbidan på en allmän översyn av systemet.

DON:s förslag att dela upp reformarbetet på rättshjälpsområdet i etapper har överlag fått positivt gensvar vid remissbehandlingen av promemorian. För egen del har jag gjort den bedömningen att den mer vittgående frågan om ändring i själva konstruktionen av rättshjälps-systemet bör utredas i särskild ordning. Nyligen har därför särskilda sakkunniga fått i uppdrag att göra en allmän översyn av rättshjälps-systemet. Utredningsarbetet bör enligt direktiven till de sakkunniga i första hand inriktas på att effektivisera de olika rättshjälpsformerna, varvid såväl dessas tillämpningsområde och innehåll som olika organisatoriska frågor aktualiseras. Utgångspunkten bör dock vara att allmän rättshjälp även fortsättningsvis skall utgöra grunden för systemet, kompletterad med rättshjälp åt misstänkt i brottmål och rättshjälp genom offentligt biträde. Beträffande direktivens närmare innehåll får jag hänvisa till bilaga 2.

Det arbete som nu ankommer på utredningen om en allmän översyn av rättshjälpsystemet kommer givetvis att ta viss tid. Även om arbetet bedrivs skyndsamt är det knappast realistiskt att räkna med att något

förslag på grundval av utredningsresultatet skall kunna läggas fram för riksdagen tidigare än vid riksmötet 1977/78. Vissa av de frågor som berörs i DON:s promemoria avser emellertid smärre justeringar i rättshjälpslagen vilkas genomförande inte bör anstå i avbidan på att utredningens arbete slutförs. Det gäller förslag till ändringar av huvudsakligen praktisk art som i allmänhet har biträttts av remissinstanserna. Som jag förutskickade i direktiven till de sakkunniga bör sådana begränsade frågor tas upp till behandling särskilt. De frågor jag avser rör rättshjälpsnämnds sammansättning och beslutsförhet, kostnad för expeditions- och exekutionsavgift, ersättningsskyldighet för ränta på rättshjälpskostnad och beslut om upphörande av rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

Också på en annan punkt anser jag det vara av vikt att rättshjälps-systemet kompletteras utan att man avvaktar en genomgripande översyn. Frågan om statlig hjälp för bekostande av särskilt utsedd skiftesman vid bodelning efter äktenskapsskillnad behandlades redan vid rättshjälpsreformens tillkomst (prop. 1972:4 s. 337 och JuU 1972:12 s. 31). Riksdagen uttalade sig därvid för att man borde överväga en ordning som gjorde det möjligt att ersättning till skiftesman i sådana fall i princip betalas av allmänna medel. Frågan berördes också vid 1974 års riksdag (JuU 1974:18 s. 11). I den tidigare berörda departementspromemorian har ett förslag till lösning av spörsmålet lagts fram. Förslaget har med vissa lagtekniska påpekanden biträttts av remissinstanserna.

Vid tillämpningen av lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m. har det uppkommit en fråga om ändring i reglerna om återbetalningsskyldighet till statsverket i visst fall. Även denna fråga bör lämpligen tas upp nu.

4.2 Rättshjälpsnämnds organisation

Sammansättning och beslutsförhet. Rättshjälpsnämnd består f.n. av ordförande och fyra ledamöter, av vilka två är lekmän och två advokater. Den ene advokaten skall vara anställd på allmän advokatbyrå och den andre vara enskilt verksam.

DON föreslår i första hand att sammansättningen begränsas till tre ledamöter, nämligen ordförande, en lekman och en advokat. Det bör inte krävas att advokaten är knuten till någon bestämd verksamhetsform. Enligt DON:s uppfattning skulle en minskning av ledamotsantalet göra handläggningen vid nämnden smidigare utan att för den skull försämra prövningens kvalitet.

Vid remissbehandlingen har förslaget rönt kraftig kritik. Flertalet remissinstanser avvisar tanken på att minska antalet ledamöter i rättshjälpsnämnd. Det framhålls att nämnden behöver tillgång till den

samlade kunskap och erfarenhet som den nuvarande sammansättningen erbjuder. Att advokaterna representerar olika verksamhetsområden med erfarenheter från skilda slag av rättsliga ärenden bedöms som särskilt värdefullt.

Också jag anser att antalet ledamöter i rättshjälpsnämnd bör behållas oförändrat. Särskilt i ärenden av principiell betydelse eller i ärenden som annars är av särskild vikt måste det vara en fördel att det inom nämnden finns tillgång till ett brett kunskaps- och erfarenhetsunderlag. Vad gäller advokatledamöterna bör erinras om de skillnader i ärendestrukturen som finns mellan allmän och enskild verksamhet på området.

Vad jag nu har sagt innebär dock inte att rättshjälpsnämnden i sin hittillsvarande sammansättning måste avgöra alla ärenden som inte skall avgöras av handläggare på nämndens kansli. Åtskilliga sådana ärenden torde vara av den art och omfattning att de kan prövas i en mindre sammansättning. DON föreslår i andra hand att beslutförhetsreglerna ändras så att nämnd i enklare fall kan pröva ärende med sammansättningen ordförande, två lekmän och en advokat. Remissinstanserna har utan undantag ställt sig positiva till en ändring av beslutförhetsreglerna. Olika förslag till ändringens innehåll har emellertid presenterats. Utom såvitt avser brådiskande fall vill ingen instans gå längre än att nämnden för att vara beslutför skall bestå av ordförande och två ledamöter, av vilka en skall vara lekman och en advokat. Flera instanser menar att nämnden bör vara beslutför med ordförande, två lekmän och en advokat. Någon hävdar dessutom att sistnämnda alternativ bör förekomma bara i vissa särskilda förfalls-situationer, t.ex. vid jäv för viss advokatledamot.

För egen del anser jag inte att det är nödvändigt att samtliga rättshjälpsnämndens ledamöter deltar i sådana avgöranden som är av mer rutinartad karaktär. Även med en mindre sammansättning bör nämnden kunna anses representativ för de olika huvudintressen som den avses skola spegla. Jag förordar därför att rättshjälpsnämnd i ärende som inte är av särskild vikt skall vara beslutför med ordförande och minst två andra ledamöter. Av dessa bör alltid åtminstone en vara lekman. Jag förutsätter att det i regel är lämpligt att också en advokat ingår i den mindre sammansättningen. Någon anledning att härvid kräva tillhörighet till visst verksamhetsområde för advokatens del finns enligt min mening inte. Några principiella motsättningar i nämndarbetet beroende på om advokaten är anställd på allmän advokatbyrå eller är enskilt verksam har inte gett sig till känna.

Med hänsyn till det anförda föreslår jag att 5 § första stycket rättshjälpslagen ändras så att rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och minst två andra ledamöter, varav en inte är advokat, i ärende som inte är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt. I övrigt skall samtliga

fem ledamöter delta. En följd av förslaget är att nämnden blir beslutförm med – utöver ordföranden – bl. a. två lekmän och en advokat eller en lekmän och en advokat.

Delegation av beslutanderätt. Tjänstemän vid rättshjälpsnämnd får enligt rättshjälpslagen i den utsträckning regeringen bestämmer på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Sådan tjänsteman skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet. Med stöd av bemyndigandet i lagen har i instruktionen för rättshjälpsnämnderna föreskrivits att ärende eller grupp av ärenden som inte är av större vikt eller av principiell betydelse får överlämnas till tjänstemän vid nämnden för avgörande. Beslut om avslag får dock meddelas i denna ordning bara när saken är uppenbar eller brådskande och då alltid med anmälningsskyldighet till nämnden.

DON har funnit att beslut i flera typer av rättshjälpsärenden inte kräver den kvalificerade juristkompetens som lagen anger utan kan fattas av erfaren biträdespersonal. Beslut av den arten ingår i en mycket stor del av antalet ärenden vid rättshjälpsnämnd. Det kan t.ex. gälla beviljande av allmän rättshjälp i helt klara fall. DON föreslår att kravet på lagfarenhet och erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet inte skall ställas upp för de typer av beslut som nu har berörts. Vidare föreslås att gällande bestämmelser om handläggares kompetens förs över från rättshjälpslagen till instruktionen för rättshjälpsnämnderna, så att samtliga behörighetsfrågor får sin reglering där.

Vid remissbehandlingen har förslaget mottagits väl. Flertalet remissinstanser anser att det med hänsyn till mängden av rutinärenden behövs en utvidgad möjlighet att delegera beslutsrätten. Det framhålls att även andra grupper av beslut än de DON nämner bör komma i fråga för delegation till biträdespersonal.

Också jag anser det viktigt att högre kompetenskrav inte upprätthålls för beslutanderätten i rättshjälpsärenden än avgörandets beskaffenhet kräver. Jag anser därför att delegation bör kunna ske i större utsträckning än som hittills har skett. För att uppnå detta syfte måste övervägas vilka beslut om rättshjälp som bör komma i fråga och vilka krav på kunskaper och erfarenhet som skall ställas på beslutsfattaren. Vad gäller de typer av ärenden där beslutanderätten bör kunna delegeras till nya kategorier av tjänstemän anser jag att i första hand de av DON föreslagna fallen bör komma i fråga, nämligen beslut om allmän rättshjälp i mål om äktenskapsskillnad och verkställande av avräkning enligt 27 § eller slutreglering enligt 30 § rättshjälpslagen. Som har påpekats vid remissbehandlingen bör emellertid också vissa andra beslutstyper kunna komma i fråga. Allmänt bör dock gälla att delegation inte får ske i rättshjälpsärende som är av svår beskaffenhet eller vars avgörande annars kräver särskild erfarenhet.

Beträffande kompetensen hos beslutsfattaren anser jag i likhet med DON inte att några formella krav bör ställas upp i lag. Delegationsmöjligheten bör avse tjänsteman vid nämndens kansli och omfatta både den som är och inte är i besittning av viss formell kompetens, t.ex. juris kandidatexamen. Det bör ankomma på centralmyndigheten för rättshjälpen att pröva vilka kompetenskrav som bör ställas. Någon särbestämmelse i fråga om avslagsbeslut synes inte påkallad, eftersom anmälningsskyldigheten och besvärsmöjligheten i förening får anses erbjuda tillräckliga garantier mot rättsförluster.

Som DON har föreslagit bör samtliga behörighetsregler finnas samlade i instruktionen för rättshjälpsnämnderna. De bestämmelser som nu finns i rättshjälpslagen om handläggares kvalifikationer bör således i fortsättningen meddelas i administrativ ordning. Med hänsyn härtill föreslår jag att andra punkten i 5 § tredje stycket rättshjälpslagen upphävs.

4.3 Kostnad för expeditons- och exekutionsavgifter

Rättssökandens avgift enligt expeditonskungörelsen (1964:618) för ansökan eller expedition vid bl.a. allmän domstol anses utgöra en rättshjälpskostnad vid allmän rättshjälp (9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen). Förmånen omfattar dock inte sådan expedition som utfärdas bara på särskild begäran, om den inte begärs innan fullföljdstiden har gått till ända.

DON framhåller att sistnämnda föreskrift tolkas olika i rättstillämpningen när expeditionen rör sak som prövas i högre instans och part efter utgången av fullföljdstiden i den lägre instansen beställer expedition som inte tillhandahålls utom på särskild begäran. Somliga domstolar anser inte att sådan expedition omfattas av rättshjälpen. DON, som anser att motsatsen bör gälla, föreslår ett förtydligande så att begäran om expedition måste framställas innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft. DON pekar dessutom på möjligheten att helt avföra förmånen ur rättshjälpslagen och göra expeditionerna avgiftsfria för dem som åtnjuter allmän rättshjälp.

Vid remissbehandlingen har den av DON föreslagna lagändringen allmänt tillstyrkts. Tanken på att generellt införa avgiftsfrihet för expeditioner vid allmän rättshjälp mottas även positivt av åtskilliga remissinstanser. Det förordas också att en motsvarande avgiftsfrihet införs i exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027).

Också jag anser att nuvarande bestämmelse om expeditonsavgift i rättshjälpslagen med hänsyn till de tolkningsproblem som har förekommit behöver förtydligas. Jag ansluter mig till den i promemorian föreslagna formuleringen. Frågan om en generell frihet från expedi-

tions- och exekutionsavgifter vid allmän rättshjälp bör däremot inte tas upp utan vidare utredning.

Med hänsyn till det anförda föreslår jag att 9 § andra stycket rättshjälpslagen ändras så att kostnaden för bl.a. allmän domstols expedition som utfärdas endast på särskild begäran anses som rättshjälpskostnad om expeditionen begärs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

4.4 Ränta på rättshjälpskostnad

Vid allmän rättshjälp gäller att RB:s bestämmelser om parts rättegångskostnad äger tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Den som enligt dessa regler skulle ha ålagts att ersätta den som har beviljats allmän rättshjälp för rättegångskostnad skall i stället förpliktas att utge ersättningen till statsverket. Medel som betalas in till statsverket fördelas så att den som har erhållit rättshjälpen får ut vad som återstår sedan avdrag har gjorts för rättshjälpskostnaderna minskade med vad som har erlagts i kostnadsbidrag. Återbäring av kostnadsbidrag får ske först när statsverket har fått täckning även för ränta på det belopp som tillkommer statsverket. Enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken (RB) skall nämligen ersättning för rättegångskostnad också innefatta 6 % ränta från dagen för avgörandet till dess betalning sker.

I DON:s promemoria framhålls att på grund av räntebestämmelsen handläggningen av ärenden med återbetalningsskyldighet kompliceras i hög grad vid rättshjälpsnämnd och indrivningsmyndighet. Statsverket gör också i viss mån en inte avsedd räntevinst som beror på förfarandets utformning. Detta medför att den återbetalningsskyldige i princip alltid påförs en räntekostnad, eftersom möjlighet att frivilligt betala in belopp som omfattas av återbetalningsskyldigheten i regel inte finns innan anmaning har mottagits från indrivningsmyndighet. Då räntebelopp på kostnadsbidrag oftast utgörs av bara en blygsam summa föreslår DON att RB:s räntebestämmelse inte längre skall vara tillämplig i fråga om rättshjälpskostnad.

Vid remissbehandlingen har någon invändning inte riktats mot förslaget i denna del.

Med hänsyn till att räntebeloppen genomsnittligt utgörs av förhållandevis obetydliga summor finner också jag att det är föga rationellt att behålla systemet med ränta på rättshjälpskostnad, i all synnerhet som detta är förenat med en del administrativa och kamerala olägenheter. Jag ansluter mig därför till DON:s förslag. Som följd härav bör 31 § första stycket rättshjälpslagen ändras så att i fråga om part som har allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad inte skall äga tillämpning beträffande

ersättning för ränta på rättshjälpskostnad.

Både i DON:s promemoria och vid remissbehandlingen har framhållits det olämpliga i att den återbetalningsskyldige i princip först efter anmaning från indrivningsmyndighet får möjlighet att betala sin skuld. Jag delar denna uppfattning och ämnar därför föreslå att frågan, som inte kräver lagändring, tas upp i lämpligt sammanhang.

4.5 Beslut om upphörande av rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål omfattar förordnande av offentlig försvarare och viss annan rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen. Den senare formen av rättshjälp innebär att ersättning utgår av allmänna medel för vissa kostnader som annars skulle betalas av den misstänkte, t.ex. resekostnad vid inställelse inför domstol.

I DON:s promemoria framhålls att det vid rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen saknas bestämmelser om rättshjälpens upphörande i förtid i vissa fall. Sådant upphörande kan bli aktuellt, om rättshjälpen har beviljats på grund av oriktig uppgift från den misstänktes sida eller om den misstänktes ekonomiska förhållanden har ändrats i sådan mån att han inte längre är berättigad till rättshjälp. Hänsyn till dessa omständigheter kan visserligen tas när rätten med stöd av 38 § första stycket rättshjälpslagen vid målets avgörande enligt 31 kap. RB prövar om den tilltalade skall förpliktas att till statsverket betala tillbaka rättegångskostnad som har utgått av allmänna medel. Den tilltalade kan dock inte i sådan ordning åläggas återbetalningsskyldighet för mera än som motsvarar maximibeloppet för hans kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp. Återbetalningsplikt får inte heller åläggas för lägre belopp än 75 kr. Under denna gräns skall kostnaden stanna på statsverket. Enligt DON:s mening är det stötande att förordnande om rättshjälpens upphörande f.n. inte kan meddelas om parten har fått rättshjälp genom att lämna oriktig uppgift eller om hans ekonomiska förhållanden har ändrats så att han inte längre har rätt till sådant bistånd. DON föreslår därför att möjlighet till sådant förordnande införs. För det fallet att rättshjälpen upphör därför att den misstänkte har lämnat oriktig uppgift föreslår DON vidare en kompletterande bestämmelse om att tilltalad, som döms för brottet, utan hinder av vad som föreskrivs i 38 § första stycket rättshjälpslagen skall åläggas att till statsverket betala tillbaka hela kostnaden för rättshjälpen.

Vid remissbehandlingen har förslaget om upphörande av rättshjälpen allmänt godtagits. Endast Göta hovrätt avstyrker lagändringen med hänvisning till att de angivna situationerna sällan förekommer och att komplikationer kan uppstå i rättstillämpningen när problemen uppkommer först i högre instans dit talan har fullföljts. En annan remissinstans reserverar sig beträffande förslaget om fullständig

återbetalningsskyldighet när oriktig uppgift har lämnats under åberopande av att en sådan bestämmelse närmast skulle få karaktär av straffsanktion.

För egen del vill jag erinra om att de föreslagna bestämmelserna om upphörande av rättshjälp som avses i 36 § rättshjälpslagen redan har motsvarigheter i fråga om allmän rättshjälp i 34 § första stycket 2 och 5 rättshjälpslagen. Meddelas förordnande om upphörande av allmän rättshjälp i berörda situationer, skall den som har haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna (34 § tredje stycket). Någon anledning att göra en principiell skillnad mellan allmän rättshjälp och rättshjälp åt misstänkt i brottmål beträffande upphörande av biståndet i de nu avsedda undantagsfallen synes mig inte föreligga. Några praktiska tillämpningsproblem torde knappast behöva befaras såvitt avser det av hovrätten påtalade fallet att frågan om upphörande av rättshjälp aktualiseras först i högre instans. Situationen är också i denna del likartad med vad som gäller i fråga om upphörande av allmän rättshjälp. På grund härav kan jag ansluta mig till DON:s uppfattning att det är en brist i lagen att möjlighet saknas att förordna om upphörande i berörda situationer av rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Jag biträder därför DON:s förslag i denna del liksom beträffande återbetalningsskyldighetens omfattning.

Med hänvisning till det anförda föreslår jag att rättshjälpslagen ändras så att domstolen skall förordna att rättshjälp enligt 36 § skall upphöra, när omständighet som anges i 34 § första stycket 2 eller 5 föreligger beträffande den tilltalade. Ändringen bör göras genom ett tillägg till 39 §. Upphör rättshjälpen på grund av omständighet som anges i 34 § första stycket 2, skall utan hinder av vad som föreskrivs i 38 § första stycket den tilltalade, om han döms för brottet, åläggas att betala statsverket hela kostnaden för rättshjälpen.

4.6 Kostnad för skiftesman vid bodelning

Som framgår av den tidigare redogörelsen (se bilaga 3) diskuterades frågan huruvida kostnad för särskilt förordnad skiftesman i bodelningsärendet borde omfattas av rättshjälpen redan vid rättshjälpsreformens tillkomst. Jag uttalade i det sammanhanget (prop. 1972:4 s. 337) bl.a. att behov av sådant bistånd kunde föreligga men att bodelningsfrågorna å andra sidan många gånger är ganska okomplicerade. Av hänsyn till faran för att rättshjälp utan särskilda begränsningar skulle kunna leda till att onödigt arbete och kostnader kom att läggas ned på bodelningar som kan klaras av i enkla former, avvisades i propositionen tanken på att låta kostnad för skiftesman ersättas inom ramen för rättshjälpen. Riksdagen intog emellertid en mindre restriktiv hållning härvidlag och uttalade att rättshjälpssystemet borde komplet-

teras med bestämmelser enligt vilka ersättning till skiftesman i princip betalas av allmänna medel (JuU 1972:12 s. 31; se även 1974:18 s. 11).

Mot denna bakgrund har inom justitiedepartementet utarbetats en promemoria med förslag till lösning av frågan. I promemorian erinras till en början om det i och för sig tämligen självklara förhållandet, att upplösningen av bogemenskapen genom bodelning är en betydelsefull fråga för makar som står i begrepp att skiljas. I allmänhet brukar makarna kunna komma överens beträffande såväl bodelning som övriga spörsmål som aktualiseras vid skilsmässan. I ett mindre antal fall – f.n. i fråga om ungefär var tjugonde skilsmässa – måste de dock anlita en skiftesman för att få sina tvistigheter avgjorda. Makar som skall skiljas kan med nuvarande regler få allmän rättshjälp såvitt avser bodelningsfrågan, framhålls det i promemorian. Ibland kan rättshjälp som har beviljats för själva äktenskapsskillnaden anses omfatta även vissa spörsmål om bodelning, nämligen då bodelningen utgör en förutsättning för lösandet av övriga frågor som kommer upp i samband med skilsmässan, t.ex. om vårdnad och underhåll. I övrigt betraktas bodelning i rättshjälpshänseende som en separat rättslig angelägenhet. Mot bakgrund av uttalanden i förarbetena till rättshjälpslagen är praxis i fråga om beviljande av allmän rättshjälp för bodelning ganska restriktiv. Beviljas rättshjälp innebär det att sökanden mot erläggande av kostnadsbidrag får kostnaden för biträde och eventuell utredning betald av allmänna medel. Kostnaden för skiftesman ingår däremot som redan nämnts inte bland förmånerna. I promemorian ifrågasätts om biträdeshjälp är den sakligt sett bästa formen av bistånd i bodelningsangelägenhet. Mycket talar för att skiftesman i allmänhet är en lämpligare form av bistånd, framhålls det. I konsekvens med denna ståndpunkt föreslås att ersättning till skiftesman som har förordnats av domstol vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad eller bodelning skall betalas av allmänna medel såsom en rättshjälpskostnad, om parten har beviljats rättshjälp i angelägenheten. Samtidigt föreslås att biträde åt parten i sådant fall skall förordnas endast om särskilda skäl föreligger.

Promemorians förslag har mottagits i huvudsak positivt vid remissbehandlingen. Det anses allmänt vara en brist i det nuvarande systemet att kostnaden för skiftesman inte kan betalas av allmänna medel. Remissinstanserna biträder också uppfattningen att den lagtekniska lösningen av problemet bör sökas inom rättshjälpslagens ram och inte genom någon konstruktion med "offentlig skiftesman". Att skiftesman skall förordnas av domstol och att skiftet liksom hittills skall vara en privaträttslig förrättning ifrågasätts inte.

Även jag kan i allt väsentligt ansluta mig till promemorians lösning i dessa hänseenden. Jag vill erinra om att jag i 1972 års proposition inte har ifrågasatt det principiellt befogade i att ersättning till särskilt

utsedd skiftesman skall kunna bekostas av det allmänna. Även enligt min mening kan bodelningsfrågor emellanåt vara besvärliga och svåra för parterna att lösa utan medverkan av någon utomstående. Att kostnad för skiftesman likväl inte togs med bland förmånerna enligt rättshjälpslagen berodde inte minst på svårigheten att begränsa biståndet till sådana fall där verkligt behov av rättshjälp är för handen. I detta hänseende är läget numera delvis förändrat sedan erfarenheter har vunnits av rättshjälpssystemets praktiska tillämpning. Jag föreslår därför att rättshjälpslagen kompletteras med en bestämmelse enligt vilken kostnaden för skiftesman kan betalas av staten. Bestämmelsen bör lämpligen tas in i 9 §. Reformen bör, som anförs i promemorian, begränsas till skiftesman som av domstol har förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

En grundläggande förutsättning för att ersättning till skiftesman skall betalas av staten är enligt den i promemorian valda konstruktionen att den rättssökande beviljas allmän rättshjälp i bodelningsärendet. Han måste således ha såväl behov av bistånd i angelägenheten som befogat intresse av att få sin sak behandlad (6 och 8 §§ rättshjälpslagen). Enligt promemorian är någon uttrycklig bestämmelse i lagen om grunderna för behovsprövningen inte påkallad, eftersom man kan utgå från att rättshjälpsmyndigheterna liksom hittills noga beaktar intresset av att allmänna medel inte läggs ned på bodelningar av enkel beskaffenhet.

Under remissbehandlingen har det från flera håll hävdats att promemorian ger uttryck för en alltför restriktiv inställning i fråga om behovet av juridiskt bistånd i bodelningsangelägenhet. Man menar att den nuvarande ordningen enligt vilken rättshjälp som regel beviljas endast när fast egendom eller rörelse ingår i boet bör avlösas av en prövning efter generösare grunder. Och i några yttranden föreslås att bodelningsfrågan i större utsträckning skall anses innefattad i rättshjälp som avser själva skillnadsfrågan.

Även om det i och för sig kan anföras skäl för en mindre restriktiv tillämpning av reglerna om allmän rättshjälp i bodelningsärenden, är jag för min del dock inte beredd att gå ifrån min tidigare uttalade uppfattning, att förhållandena vid bodelning ofta är ganska okomplicerade och att behovet av juridiskt stöd därför inte bör överskattas. Med hänsyn till de starkt stegrade kostnaderna för samhällets rättshjälp i stort bör även försiktighet iakttas när det gäller att ytterligare utvidga rättshjälpsförmånerna.

Vid prövningen av behovet av rättshjälp i bodelningsärende bör bodelningen regelmässigt betraktas som en separat rättslig angelägenhet. En utgångspunkt för behovsprövningen bör som sägs i promemorian vidare vara att allmänna medel inte skall läggas ned på bodelningar av enkel beskaffenhet. Ett mindre lösörebo bör som regel kunna

delas utan medverkan av skiftesman. Det huvudsakliga tillämpningsområdet för rättshjälp i bodelningsangelägenhet blir i enlighet härmed alltså fall där fastighet, rörelse eller annan mer svårskiftad egendom ingår i boet. Jag är dock inte främmande för att också andra omständigheter ibland kan motivera rättshjälp. Ett exempel härpå kan vara den under remissbehandlingen anmärkta situationen att tillämpning av den särskilda jämningsregeln i 13 kap. 12 a § giftermålsbalken kan bli aktuell. Ett annat fall är att tvistiga vederlagsfrågor föreligger. Däremot anser jag det tveksamt om det under remissbehandlingen anmärkta fallet att motsättningarna mellan makarna främst rör frågan om vem som skall tillskiftas hyresrätten till den gemensamma bostaden annat än undantagsvis bör motivera att rättshjälp meddelas. Att makar vill ha skiftesman bara för att slippa från praktiska bestyr i samband med bodelningen, exempelvis upprättande av bodelningshandling, bör naturligtvis inte vara något skäl för rättshjälp.

Promemorian utgår som har nämnts tidigare från att rättshjälp i bodelningsangelägenhet normalt skall lämnas i form av ersättning för kostnaden för skiftesman, medan biträde skall förordnas endast om särskilda skäl föreligger. Under remissbehandlingen har denna prioritering av bistånd genom skiftesman godtagits av de flesta. Vissa remissinstanser menar dock att promemorian är väl restriktiv beträffande möjligheten att få biträde. I ett par yttranden ifrågasätter man utgångspunkten för prioriteringen, nämligen uppfattningen att skiftesman regelmässigt är en lämpligare form av bistånd än biträde. Enligt advokatsamfundet minskar möjligheten att få skiftesman bekostad av staten inte alls parts behov av biträdeshjälp. I stället bör de båda formerna av bistånd betraktas som komplement till varandra.

För egen del anser jag det redan av ekonomiska skäl uppenbart att rättshjälp i bodelningsfråga inte regelmässigt kan få omfatta både förmånen av skiftesman och förmånen av biträde åt en eller båda makarna. En rimlig avvägning mellan rättsskyddsintresset och kostnaderna måste göras. Härvid delar jag promemorians bedömning att bistånd genom skiftesman bör prioriteras. Det åligger en skiftesman att utreda boet och söka förmå parterna att nå en uppgörelse i godo. Skiftesmannen har dessutom i motsats till partsbiträde befogenhet att företa tvångsskifte om parterna inte kan komma överens. Häri ligger en viss garanti mot att en bodelningstvist onödigtvis förhållas på grund av en oresonlig inställning från makarnas sida. Jag anser därför att det finns fog för den i promemorian uttalade uppfattningen att skiftesman ofta kan antas utgöra ett effektivare, snabbare och billigare alternativ än biträde. I konsekvens härmed bör biträde endast i begränsad utsträckning förordnas i bodelningstvist. Det under remissbehandlingen anmärkta förhållandet att en förmögen part skulle få en alltför fördelaktig position då han alltid kan skaffa sig biträdeshjälp utanför

rättshjälpens ram är enligt min uppfattning inte tillräcklig grund för att låta biträdeshjälp utgå mer allmänt. Som regel torde det inte innebära några oöverstigliga svårigheter för part att själv föra sin talan under det helt formlösa förfarandet inför skiftesmannen.

Jag delar uppfattningen att begränsningen i biträdesförmånen bör komma till uttryck i en särskild bestämmelse i rättshjälpslagen (19 §). I denna bör föreskrivas att särskilda skäl skall föreligga med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet för att biträde skall förordnas. Jag anser det onödigt att här uppehålla mig vid den närmare innebörden av begränsningsregeln, som helt överensstämmer med promemorieförslaget, utan nöjer mig med att hänvisa till vad som anføres härom i promemorian. Jag kan tillägga att det synes lämpligt att rättshjälpsnämnden hör sig för hos skiftesmannen där sådan finns, när make gör framställning om biträde. Det bör vidare anmärkas att begränsningsregeln endast tar sikte på själva bodelningsärendet. Om part är missnöjd med skiftesmannens tvångsdelning och vill klandra skiftet genom att väcka talan vid rätten, är frågan om biträdesförordnande i klander målet att bedöma enligt huvudregeln i 19 § andra stycket.

I fråga om den närmare utformningen av systemet har promemorians förslag i allmänhet godtagits av remissinstanserna. Endast i ett par remissyttranden riktas mer bestämda invändningar mot förslaget. Enligt Göta hovrätt kan det inte godtas att beviljande av rättshjälp åt ena parten får konsekvenser för andra partens eller för skiftesmannens del. Och rättshjälpsnämnden i Jönköping anser det olämpligt om bodelningar där rättshjälp ges kommer att utföras i annan form än övriga bodelningar.

För min del finner jag de anförda betänkligheterna överdrivna. Sakligt sett torde t.ex. skillnaden vara ringa mellan bestämmelsen i 23 kap. 9 § ärvdabalken, enligt vilken skiftesmannen är berättigad till skäligt arvode och ersättning för kostnader, och den föreslagna bestämmelsen i 22 § rättshjälpslagen, enligt vilken skiftesmannen skall ha rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Inte heller förslaget om skyldighet för den make, som inte har rättshjälp, att betala halva skifteskostnaden kan enligt min mening sägas inkräkta på dennes rätt. Redan f.n. anses ju makarna skyldiga att solidariskt ansvara för ersättningen till skiftesmannen och att sinsemellan ta lika del i denna kostnad. Att avgörandet av vissa frågor som eljest i sista hand ankommit på domstol enligt förslaget åvilar rättshjälpsmyndighet anser jag ovidkommande. Jag kan därför i allt väsentligt ansluta mig till promemorians förslag.

Endast i ett avseende anser jag att promemorieförslaget bör jämkas. I promemorian har som förutsättning för att kostnaden för skiftesman skall betalas gjorts det förbehållet att vederbörande uppfyller de krav

som enligt 21 § rättshjälpslagen ställs på biträde, dvs. att han är advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller eljest lämplig för uppdraget. I likhet med flera remissinstanser anser jag att detta förbehåll, som skulle nödvändiggöra en del tidsödande kontakter mellan domstol och rättshjälpsnämnd, kan mönstras ut. Som påpekas i flera remissyttranden åvilar det redan enligt ärvdabalken domstolen att pröva en föreslagen skiftesmans lämplighet (jfr SOU 1932:16 s. 493 och 525). Under sådana omständigheter anser jag att risken för att allmänna medel skulle komma en olämplig skiftesman till del som obetydlig, så mycket mer som rättshjälpsnämnden ändå vid sin prövning av kostnadsyrkandet kan beakta det nedlagda arbetets kvalitet. Med den av mig nu förordade ordningen blir också de administrativa komplikationerna ringa. Det bör dock anmärkas att åtagande att vara skiftesman inte innebär någon skyldighet att utföra uppdraget inom ramen för rättshjälpsystemet, trots att detta väl inte lär innebära några olägenheter för skiftesmannen. Beviljas rättshjälp när skiftesman redan har förordnats är det därför lämpligt att rättshjälpsnämnden underrättar skiftesmannen härom. Begärs skiftesmannaförordnande efter det att rättshjälp har beviljats, vilket torde bli det vanliga, är det lämpligt att den föreslagne skiftesmannen får bekräfta att han är införstådd med att rättshjälp har beviljats, såvida detta inte framgår av handlingarna. De föreskrifter som eventuellt kan vara påkallade i detta hänseende kan meddelas av regeringen.

Jag delar uppfattningen att kostnad för utredning – t.ex. avseende värdering av fastighet eller annan egendom i boet – bör vara ersättningsgill lika väl som kostnaden för skiftesmannens eget arbete. Det bör kunna anförtros åt skiftesmannen att själv besluta om utredning skall införskaffas. Han bör alltså inte behöva underställa denna fråga rättshjälpsnämndens prövning. Jag anser det vidare naturligt att ersättning till skiftesmannen skall utgå enligt samma normer som gäller beträffande ersättning till biträde (22 och 23 §§ rättshjälpslagen) samt att såväl skiftesmannens som eventuell sakkunnigs ersättning skall bestämmas av rättshjälpsnämnden. Med den av mig förordade lösningen kan det i och för sig inträffa att juridisk person av domstol utses till skiftesman. Skulle så undantagsvis vara fallet, får rättshjälpsnämnd som beviljat make rättshjälp i bodelningsärendet tillämpa samma regler som skulle ha gällt, om skiftesmannen varit fysisk person. Jag kan också ansluta mig till förslagen att det skall ankomma på rättshjälpsnämnden att uppbära kostnadsbidrag och att allmän rättshjälp utan beslut av nämnden inte skall förekomma i bodelningsärende. Vad jag nu sagt påkallar vissa tillägg i 16, 22, 23 och 25 §§ rättshjälpslagen. Bestämmelserna bör med någon redaktionell jämkning utformas i enlighet med promemorians förslag.

I promemorian föreslås att den i 31 § rättshjälpslagen intagna

bestämmelsen om skyldighet för make som inte åtnjuter rättshjälp att betala hälften av statsverkets kostnad för rättshjälpen, om makarna vinner äktenskaps- eller boskillnad efter gemensam ansökan, skall få en motsvarighet i fråga om kostnaden för skiftesman. I likhet med remissinstanserna biträder jag förslaget. I några remissyttranden erinras i sammanhanget om ett i DON:s översynspromemoria framfört förslag om begränsning av återbetalningsskyldigheten till det kostnadsbidrag som skulle ha gällt för maken om han hade haft rättshjälp. Med anledning härav vill jag nämna att spørsmålet om återbetalningsskyldighet hör till de frågor som skall behandlas av utredningen för översyn av rättshjälpssystemet och att någon ändring i nuvarande regel därför inte är aktuell f.n. Eftersom grunden för återbetalningsskyldigheten är densamma i fråga om såväl rättshjälpskostnad i äktenskaps-skillnadsmål som skifteskostnad i bodelningsärende bör föreskriften om återbetalning av skifteskostnad utformas analogt med den motsvarande bestämmelsen i 31 § andra stycket rättshjälpslagen avseende skillnadsfallen. I likhet med vad som är föreskrivet där bör återbetalningsskyldighet inte åläggas om det är obilligt med hänsyn till omständigheterna. Som föreslås i promemorian bör bestämmelsen skjutas in som ett nytt, tredje stycke i 31 §. Beträffande den närmare innebörden av bestämmelsen får jag hänvisa till promemorian. I anslutning till ett uttalande under remissbehandlingen vill jag klargöra att bestämmelsen bara avser den situationen att ena maken har rättshjälp men den andra inte. Om makarna var för sig beviljas rättshjälp i bodelningsangelägenheten – något som jag i och för sig inte kan se något hinder mot – uppkommer inte fråga om återgäldande enligt 31 §. Att skifteskostnaden i så fall skall anses belöpa med hälften på vardera makens rättshjälp framgår av promemorian.

Mot förslaget att det skall ankomma på rättshjälpsnämnden att besluta om återbetalningsskyldighet har en remissinstans invänt att det inte framgår av promemorian huruvida och under vilka förutsättningar nämndens beslut är exigibelt. Även jag kan så till vida biträda denna uppfattning som det från tydlighetssynpunkt lämpligen bör uttryckligen framgå av lagtexten att beslut av nämnda slag är exigibla som domstols dom.

Beträffande kostnaderna för den föreslagna reformen påpekas i promemorian att biträdesersättning och skiftesmannärsättning i bodelningsärende är av ungefär samma storleksordning samt att någon merkostnad för skiftesmannaförmånen därför inte behöver uppkomma så länge motsvarande besparing kan göras på biträdessidan. F.n. lämnas rättshjälp i bodelningsangelägenhet i ca 3.000 fall årligen. Att exakt ange i hur många fall ytterligare som bistånd genom skiftesman kan komma att förekomma är inte möjligt, påpekas det. Enligt promemorian bör behovet dock inte överdrivas. Även enligt min bedömning

bör kostnaden för reformen mot bakgrund av uttalandena i det föregående om behovsprövning m.m. bli måttlig. Att kostnadsökning skulle kunna undvikas helt, vilket en remissinstans är inne på, torde inte vara realistiskt. Däremot vill jag gärna instämma i samma remissinstans' uttalande att en eventuell kostnadsökning mer än väl kommer att uppvägas av de fördelar som förslaget innebär.

4.7 Lagen om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m.

Lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m. infördes samtidigt med rättshjälpslagen. Den innehåller grundläggande bestämmelser om ekonomiskt bistånd som genom utrikesförvaltningens försorg kan lämnas svenska medborgare som råkat i nöd eller annan svårighet i utlandet eller som anhållits, häktats eller på annat sätt berövats friheten genom beslut av domstol eller myndighet i utlandet.

Enligt 5 § denna lag gäller att den som har erhållit bistånd för bestridande av kostnader i rättegång eller under förundersökning om brott under vissa förutsättningar kan åläggas att betala tillbaka till statsverket vad han har erhållit i bistånd. Om han döms för det brott som han misstänks för, skall han i princip återbetala vad han har mottagit. Återbetalningsskyldigheten kan dock jämkas eller efterges (5 § första stycket). Blir han däremot frikänd skall återbetalningsskyldighet förekomma endast om särskilda skäl föreligger (5 § andra stycket). Nedläggs åtal eller förundersökning om brott mot den som fått bistånd utan att skuldfrågan avgjorts genom dom, skall denne betala tillbaka vad han har mottagit i den mån det är skäligt med hänsyn till omständigheterna (5 § tredje stycket). Frågan om återbetalningsskyldighet prövas av chefen för utrikesdepartementets rättsavdelning (7 §). Beslutet kan överklagas till kammarrätten (10 §).

I rättstillämpningen har fråga uppkommit om tillämpningen av 5 § tredje stycket beträffande person vilken har varit berövad friheten som misstänkt för brott i utlandet men har försatts på fri fot och då avvikit ur landet innan det rättsliga förfarandet avslutats. I enlighet med lagens ordalydelse har frågan om återbetalningsskyldighet ansetts inte kunna tas upp till prövning, så länge inte skuldfrågan slutligen avgjorts genom dom eller förundersökning eller rättegång nedlagts.

Även om några invändningar inte kan resas mot den tolkning av 5 § tredje stycket som har kommit till uttryck i rättstillämpningen förefaller det mig som om lagens avfattning ibland kan medföra opraktiska resultat. Det förekommer sålunda inte så sällan fall som det nyss återgivna, där svensk medborgare utomlands grips som misstänkt för brott men sedan försätts på fri fot och då tar tillfället i akt och

avviker ur landet. Ofta saknas anledning till antagande att han någonsin kommer att återvända dit. Om något beslut om nedläggande av rättegången eller förundersökningen inte meddelas kommer ärendet att stå öppet under avsevärd tid, kanske ända till dess brottet är preskriberat. I fall som sagts nu synes det lämpligt att frågan om återbetalningsskyldighet kan tas upp till prövning utan att man skall behöva invänta att vederbörande utländska myndighet meddelar ett formellt nedläggningsbeslut. En sådan ordning har f.ö. stöd i lagens förarbeten (jfr prop. 1972:132 s. 155 och 205).

I enlighet med det anförda föreslår jag att 5 § tredje stycket kompletteras med en bestämmelse som anger att vad som gäller i fråga om återbetalningsskyldighet när förfarandet har nedlagts utan att skuldfrågan avgjorts genom dom skall gälla även om skuldfrågan inte kan antas komma att avgöras, därför att den som fått bistånd håller sig undan. Härigenom klargörs att återbetalningsfrågan kan tas upp till prövning utan att den utländska myndighetens formella beslut om avskrivning behöver avvaktas. Självfallet är viss försiktighet påkallad vid bedömningen av utsikterna för att en dom i skuldfrågan skall kunna komma till stånd. I allmänhet torde dock inte några större problem behöva uppstå. Vid den skälighetsbedömning som enligt tredje stycket första punkten skall göras i dessa fall är det ett viktigt element att den misstänkte eller den tilltalade genom att hålla sig undan själv är skuld till att det rättsliga förfarandet har avbrutits. Detta bör i många fall leda till att han anses återbetalningsskyldig för det biståndsbelopp som har utgått (jfr prop. 1972:132 s. 154).

4.8 Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft den 1 januari 1976.

Den nya förmånen av ersättning till skiftesman bör endast komma i fråga, om rättshjälp söks efter den nya lagens ikraftträdande. I annat fall skulle relationen mellan förmånen av skiftesman och förmånen av biträde rubbas på ett sätt som inte är förenligt med grunderna för förslaget. I det nu angivna fallet synes en övergångsbestämmelse vara nödvändig. I övrigt torde något behov av övergångsbestämmelser inte föreligga.

5 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anförat har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m.

Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 4*.

6 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över lagförslagen.

7 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Bilaga 1

Vissa i DON:s promemoria upptagna förslag
(ändringsförslag som inte berörs av föreliggande
proposition har utelämnats)

Förslag till**Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)**

Härigenom förordnas att 4, 5, 9, 17, 22, 31, 33, 37—39 och 44 §§
rättshjälpslagen (1972: 429) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*4 §¹

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara inom nämndens verksamhetsområde *verksamma advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. De två övriga* skall vara svenska medborgare, myndiga och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.

Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av Konungen. Centralmyndigheten utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara *enskilt verksam* advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och *de ledamöter som ej skall vara advokater* efter förslag av landsting i län inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.

För ledamot skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

5 §

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och de två ledamöter som ej är advokater. Är ärende av principiell betydelse eller annars av särskild vikt eller finnes i annat fall på grund av

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt två andra ledamöter. Av dessa skall en vara inom nämndens verksamhetsområde *verksam advokat. Den andre* skall vara svensk medborgare, myndig och bosatt inom nämndens verksamhetsområde.

Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av Konungen. Centralmyndigheten utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och *den andre* efter förslag av landsting i län inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.

Rättshjälpsnämnd är beslutför när samtliga ledamöter är närvarande.

¹ Senaste lydelse 1974: 321.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

ärendets beskaffenhet deltagande av de båda ledamöter som är advokater påkallat, skall samtliga ledamöter deltaga.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning Konungen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. *Tjänstemannen skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet.*

I den utsträckning Konungen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

9 §²

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättssökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas, i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap,

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan gått till ända, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

² Senaste lydelse 1973: 247.

Nuvarande lydelse

6. kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen,

7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

*Föreslagen lydelse*31 §³

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt eller arbetsdomstolen äger *bestämelse* i lag om *parts rättegångskostnad* tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för *sådana kostnader* skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen, — — — äger *bestämmelser* i lag om *fördelning av kostnader mellan parter* tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen; *ersättning för ränta utgår dock ej*. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för *rättshjälpskostnader* skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. *Make som ej åtnjutit allmän rättshjälp och som innan handläggningen i målet avslutats gör framställning därom vare dock ej skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp.*

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

³ Senaste lydelse 1973: 659.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

38 §

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §.

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §. *Meddelas förordnande om rättshjälpens upphörande enligt 39 § tredje stycket jämfört med 34 § 2, skall, utan hinder av vad som nu sagts, den som haft rättshjälp åläggas att betala hela kostnaden för denna, om han dömes för brottet.*

I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken, 18 § lagen (1957: 668) om utlämning för brott, 14 § lagen (1959: 254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge, 7 och 13 §§ lagen (1964: 450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet samt 39 § lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom gäller vad där är föreskrivet.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Gäller omständighet som anges i 34 § 2 eller 5 den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 2

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1975-05-07

Översyn av rättshjälpsystemet

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anför.

Åren 1972—73 beslöt statsmakterna en genomgripande reform av samhällets rättshjälp. Reformen syftade till att komma till rätta med vissa brister i det tidigare rådande systemet på området. Kritiken mot den äldre ordningen gällde främst att endast de ekonomiskt sämst ställda i samhället kunde få rättshjälp med stöd av det allmänna medan flertalet vanliga inkomsttagare stod utanför möjligheten att få sådan rättshjälp. En annan brist i det tidigare systemet var att det allmänns insatser i stor utsträckning var inriktade på att ge rättshjälp i mål och ärenden vid allmän domstol. Behovet av allmän rådgivning och rättshjälp i utomprocessuella angelägenheter och ärenden hos förvaltningsdomstolar och förvaltningsmyndigheter var däremot inte tillräckligt tillgodosett. Det allmänns insatser var vidare splittrade genom att de handhades av en rad olika myndigheter (statliga såväl som kommunala) utan central samordning. Det nya rättshjälpsystemet, vars grunddrag är fastslagna i rättshjälpslagen (1972:429), innebär i huvudsak följande.

Rättshjälp kan i princip utgå i alla slag av rättsliga angelägenheter där behov av sådan hjälp föreligger. Det är utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller annan myndighet eller om det är fråga om ett ärende av utomprocessuell natur. Rättshjälp kan med andra ord erhållas redan på konsultationsstadiet. Det nya systemet är således i motsats till den tidigare ordningen inte särskilt inriktat på process vid domstol.

Det finns fyra olika former av rättshjälp. Huvudformen utgörs av *allmän rättshjälp*. Denna typ av bistånd kan erhållas både inom- och utomprocessuellt, om inte rättshjälp utgår i annan form. Den inkluderar rätt till ersättning för såväl biträde som kostnad för bevisning m.m. Allmän rättshjälp lämnas i regel efter beslut av rättshjälpsnämnd. Sådant beslut krävs dock inte om den rättssökande anlitar advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå och kostnaderna för rättshjälpen inte överstiger det kostnadsbidrag som sökanden har att betala. Vid sidan av allmän rättshjälp finns *rättshjälp åt misstänkt i brottmål*, som inne-

fattar offentlig försvarare samt kostnad för bevisning vid domstol och för resa och uppehälle m.m. Denna rättshjälpsform är exklusiv för brottmålsområdet. På motsvarande sätt är *rättshjälp genom offentligt biträde* en exklusiv form av bistånd i vissa ärenden om administrativa frihetsberövanden o.d., t.ex. ärenden om förpassning eller utvisning av utländsk medborgare ur riket. Den fjärde typen av rättshjälp, *rådgivning*, innefattar rätt till kortare konsultation eller därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet mot en fast mindre avgift. Rådgivning kan förekomma inom hela rättshjälpsområdet.

I det nya rättshjälpssystemet har kretsen av personer som kan få rättshjälp vidgats betydligt. I fråga om andra rättshjälpsformer än allmän rättshjälp gäller (med undantag för viss rättshjälp åt misstänkt i brottmål) över huvud inte någon begränsning med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden. Allmän rättshjälp får lämnas fysisk person vars beräknade årsinkomst inte överstiger ett gränslöpp som motsvarar åtta baslöpp, dvs. för år 1975 68.000 kr. Vid försörjningsbörda är gränslöppet högre. Bara personer i de högsta inkomstskikten saknar således tillgång till allmän rättshjälp. Rättshjälpssystemet står i princip inte öppet för bolag, föreningar och andra juridiska personer. Undantag gäller dock för dödsbo, som har möjlighet att få allmän rättshjälp. Näringsidkare kan endast undantagsvis få sådan rättshjälp för angelägenhet som rör hans näringsverksamhet. I fråga om rådgivning upprätthålls dock inga begränsningar av nu angivet slag. Beträffande tillämpningsområdet för allmän rättshjälp och rådgivning kan ytterligare anmärkas att vissa frekventa typer av ärenden (massärenden) har ställts utanför dessa former av bistånd.

Ett karakteristiskt drag i den nya ordningen är att den rättssökande har att efter förmåga själv bidra till kostnaderna för den juridiska hjälpen. Bidragsskyldigheten beräknas enligt vissa schabloner med utgångspunkt från i första hand inkomstförhållanden och försörjningsbörda. En grundavgift utgår vid allmän rättshjälp med f.n. 60 kr. Denna avgift kan efterges eller sättas ned för de ekonomiskt sämst ställda. Av andra rättshjälpsberättigade tas ut ett kostnadsbidrag enligt en stigande avgiftsskala. Den avgift som skall betalas av den rättssökande vid rådgivning uppgår f.n. till 60 kr. Också denna avgift kan sättas ned eller efterges om särskilda skäl föreligger.

Den som beviljas rättshjälp behöver inte betala annat än eventuellt kostnadsbidrag själv. I övrigt betalas uppkommande kostnader – advokatarvoden, kostnad för bevisning, utredningskostnader etc.- av statsmedel. Centralmyndigheten för rättshjälpen, domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), har undersökt möjligheterna att för mer frekventa ärendetyper konstruera vissa normaltaxor för beräkningen av advokaternas arvoden. I den taxa som har fastställts för ersättning

till offentlig försvarare i vissa brottmål vid tingsrätt ingår en på visst sätt bestämd timkostnadsnorm, som f.n. är 175 kr. Denna norm har i praxis tagits till utgångspunkt också vid bestämmandet av biträdesersättning i andra fall.

Rättshjälp kan lämnas antingen av jurist på enskild advokatbyrå eller av jurist på någon av de f.n. 30 allmänna advokatbyråer som har inrättats i samband med rättshjälpsreformen. De senare byråerna har ersatt de tidigare främst i landstingskommunal regi drivna rättshjälpsanstalterna. Det står den rättssökande fritt att välja vem han vill vända sig till. De allmänna byråerna har sålunda inte något företräde framför de enskilda. Tanken är att de båda kategorierna av advokatbyråer skall konkurrera fritt på lika villkor. Detta har bl.a. ansetts ägnat att begränsa kostnaderna för rättshjälpen.

De administrativa uppgifterna på rättshjälpsområdet sköts regionalt av sex rättshjälpsnämnder. De centrala tillsynsfunktionerna på området ankommer på DON. Den 1 juli 1975 övertas de av domstolsverket.

Hittillsvarande erfarenheter från tillämpningen av det nya rättshjälpsystemet, vilket trädde i kraft den 1 juli 1973, visar enligt min mening att detta allmänt sett har fungerat tillfredsställande. Genom reformen har rättsskyddet förbättrats för stora grupper av medborgare. Under inledningsskedet utsattes visserligen organisationen för vissa påfrestningar genom den stora tillströmningen av ansökningar om rättshjälp. Detta medförde jämförelsevis snabba utgiftsstegringar för statsverket. Medan det allmännas totala kostnad för rättshjälpen under budgetåret 1973/74 var drygt 56 milj. kr beräknas den för budgetåret 1975/76 uppgå till 90 milj. kr. De påfrestningar som det nya systemet medfört kan i stor utsträckning karakteriseras som initialsvårigheter. Dessa har numera i allt väsentligt kunnat bemästras, men vissa problem kvarstår.

Till belysande av allmänhetens efterfrågan på de olika formerna av rättshjälp kan nämnas följande. Antalet ärenden om allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd uppgick under budgetåret 1973/74 till 98.051. I 82 % av de ärenden där rättshjälp beviljats fastställdes kostnadsbidraget till högst grundavgiften 60 kr. I 41 % av dessa ärenden eftergavs bidraget helt. Antalet ärenden om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd kan för nämnda tid uppskattas till 2.000. Rättshjälp genom offentligt biträde begärdes i 986 fall. Som ett mått på antalet tilltalade med offentlig försvarare kan nämnas att förordnande av sådan försvarare under år 1974 meddelades i drygt 28.000 fall. Under första halvåret 1974 beviljades 405 personer annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Rådgivningsinstitutet tillämpades i omkring 25.000 fall under budgetåret 1973/74. I 12.300 av fallen nedsattes eller eftergavs rådgivningsavgiften.

Det är svårt att f.n. göra någon säker prognos om den fortsatta utvecklingen. Ärenden om allmän rättshjälp har hittills förekommit i större utsträckning än vad som ursprungligen beräknades. Härvid är dock att märka att möjligheten till allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd inte har utnyttjats i väntad omfattning. Även i fråga om övriga rättshjälpsformer har man kunnat göra en liknande iakttagelse. Det gäller framför allt rådgivning och offentligt biträde. Båda dessa rättshjälpsformer har tillämpats i avsevärt mindre utsträckning än vad som ursprungligen beräknades.

Vid rättshjälpsreformens tillkomst förutsatte riksdagen att lagstiftningen på området skulle ses över, sedan tillräcklig erfarenhet hade vunnits av dess tillämpning (JuU 1972:12 s. 30, 36, 38 och 40 samt JuU 1973:1 s. 38). Frågan om en sådan översyn aktualiserades redan förra året i samband med att riksdagen behandlade prop. 1974:71 med förslag om vissa smärre ändringar i rättshjälpslagen. I det sammanhanget uttalade jag att det med hänsyn till den korta tid som det nya systemet då hade varit i tillämpning inte var möjligt att göra någon samlad bedömning av utvecklingen på rättshjälpsområdet. I avvaktan på en sådan översyn borde endast tas upp sådana frågor där speciella olägenheter hade visat sig föreligga (prop. s. 16). Riksdagen anslöt sig i princip till denna uppfattning (JuU 1974:18 s. 7).

Tanken på en allmän översyn av rättshjälpssystemet har fått ny aktualitet genom en undersökning som har företagits av DON under hösten 1974. Undersökningen, vilken har redovisats i en till justitiedepartementet överlämnad promemoria (dnr 425.74), belyser inte bara ärendetillströmning och ärendestruktur utan också olika problem som har gett sig till känna vid tillämpningen av den nya lagstiftningen. På grundval av en genomgång av de praktiska erfarenheterna från rättshjälpssystemet föreslår DON ett antal ändringar i rättshjälpslagen. Beträffande rättshjälpsnämndernas organisation föreslås sålunda en minskning av antalet ledamöter i nämnderna eller i vart fall en ändring i beslutsförfhetsreglerna. För att förenkla handläggningen av ärenden om rättshjälp i en del fall föreslås vidare rättshjälpsnämnd få rätt att delegera beslutanderätten i ärenden av enklare beskaffenhet till tjänsteman vid nämnden som inte är jurist. I fråga om förmåner vid allmän rättshjälp förordas viss ändring beträffande kostnad för expedition vid allmän domstol. Vidare föreslås att en del förvaltningsdomstolar och förvaltningsmyndigheter får befogenhet att fastställa ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen i mål eller ärende vid domstolen eller myndigheten. Också vissa andra mindre justeringar i lagen föreslås. Vid sidan härav tar DON även upp frågor av mer allmän natur. Sålunda diskuteras olika möjligheter att effektivisera instituten allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd och rådgivning. Det förra institutet har kritiserats främst för att det inte fyller sitt syfte att

förenkla förfarandet vid allmän rättshjälp. I fråga om rådgivning har rådgivningstiden ansetts vara alltför snäv (20—25 minuter). DON lämnar emellertid inte några konkreta förslag till ändringar av dessa rättshjälpsformer utan förutsätter att problemen görs till föremål för ytterligare överväganden. Även reglerna om rättshjälp genom offentligt biträde behandlas i DON:s promemoria. Enligt DON:s mening krävs f.n. inte någon ändring i gällande regler, utan dessa anses ge utrymme för en liberalare praxis än vad som nu är fallet.

Promemorian har remissbehandlats. Därvid har allmänt vitsordats att behov föreligger av vissa jämkningar i rättshjälpslagen för att råda bot på sådana mindre brister i systemet som har gett sig till känna vid den praktiska tillämpningen. Också de av DON framförda propåerna om en längre gående översyn av instituten allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd och rådgivning har vunnit gehör på de flesta håll. En del remissinstanser anser dock att ändring i rådgivningsinstitutet bör göras snarast, t.ex. genom höjning av rådgivningsavgiften. Vad DON har uttalat rörande rättshjälp genom offentligt biträde har också mottagits positivt av remissinstanserna. Flertalet anser emellertid att gällande bestämmelser bör ändras för att man skall nå den avsedda effekten.

Såväl DON:s promemoria som remissyttrandena över denna ger otvetydiga belägg för att man nu bör göra en samlad bedömning av hur rättshjälpsreformen har utfallit. Som framgår av det redan anförda är reformönskemålen i huvudsak av två slag. Å ena sidan framträder ett visst behov av mindre justeringar i systemet. Dessa kräver inte någon vidlyftigare undersökning för att kunna genomföras. Å andra sidan har dokumenterats ett klart behov av att se över bl.a. rättshjälps-systemets konstruktion i flera viktiga hänseenden. Frågor av det senare slaget påkallar mera omfattande utredningar. Enligt min mening räcker inte det nu tillgängliga materialet för att ta upp sådana spörsmål till omedelbar omprövning. Såväl DON som det stora flertalet remissinstanser har också avvisat tanken på en genomgripande revision av lagstiftningen på föreliggande material. Jag förordar därför att särskilda sakkunniga tillkallas för att se över rättshjälpsystemet. Jag återkommer senare till frågan i vad mån vissa mindre jämkningar låter sig genomföras utan att man avvaktar en sådan allmän översyn.

En given utgångspunkt för översynen är att det rättsskydd som avsågs med rättshjälpsreformen skall vidmakthållas. Målet bör vara att samhällets rättshjälp i större utsträckning än nu anpassas efter den rättssökande allmänhetens behov. Det innebär att utredningen i första hand bör inriktas på att effektivisera de olika rättshjälpsformerna. Härvid kommer både dessas tillämpningsområde och innehåll i blickpunkten. Också de organisatoriska aspekterna på rättshjälpen måste emellertid beaktas. Det gäller inte minst fördelningen av myndig-

hetsfunktionerna.

Vad gäller rättshjälpsystemets konstruktion vill jag först nämna att huvudformen allmän rättshjälp liksom hittills bör utgöra den grund på vilken systemet bör vila. Vid sidan härav bör rättshjälp åt misstänkt i brottmål och rättshjälp genom offentligt biträde vara två viktiga beståndsdelar i systemet. Särskilt beträffande den senare rättshjälpsformen bör emellertid undersökas förutsättningarna för en något vidare tillämpning av institutet genom en ändring av reglerna om hur prövningen av biträdesbehovet skall ske (jfr JuU 1974:18 s. 13). I sammanhanget kan erinras om att statens invandrarverk i en år 1974 inkommen skrivelse har hemställt om ändring i rättshjälpslagen rörande offentligt biträde i avlägsnandeärenden.

En av de viktigaste frågorna för de sakkunniga blir att ta ställning till om institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd alltså bör bestå. Nära samband härmed har spørsmålet hur rättshjälpsformen rådgivning skall vara utformad. Att vissa ändringar måste ske i dessa delar är enligt min mening uppenbart. För rådgivningens del tyder erfarenheterna på att syftet med denna typ av bistånd inte blir tillfredsställande tillgodosett med nuvarande regler. Flertalet enklare juridiska förfrågningar och därmed jämförliga åtgärder hinner inte slutföras inom den tidram som den nuvarande fasta avgiften om 60 kr medger. Den rättssökande får alltså inte den åsyftade rättshjälpen. Härtill kommer att den som meddelar rådgivning i viss utsträckning åsamkas förlust av verksamheten, eftersom rådgivningstiderna tenderar att sträckas ut. Detta drabbar i första hand de allmänna advokatbyråerna, vilka svarar för två tredjedelar av alla rådgivningar enligt rättshjälpslagen. Men det minskar naturligtvis även de enskilda byråernas benägenhet att meddela sådan rådgivning och därigenom allmänhetens möjlighet att få hjälp. Institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd syftade till att förenkla förfarandet i rättshjälpsärenden. Rättshjälpsnämnderna skulle befrias från att ta befattning med ärendena, så länge kostnaderna täcktes av den enskildes kostnadsbidrag och rättshjälpen följaktligen inte medförde några kostnader för det allmänna. Nödvändiga garantier mot missbruk ansågs ligga i att rättshjälp fick lämnas av endast advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå och att biträdesersättningen, där den inte fastställdes av domstol, kunde komma att prövas av rättshjälpsnämnd. Den förenkling som eftersträvades med rättshjälpsinstitutet har uppenbarligen inte uppnåtts vid lagens hittillsvarande tillämpning. Antalet ärenden som har handlagts i denna ordning har blivit ganska litet. En viktig förklaring härtill är att kostnadsbidragen i regel är mycket låga.

Vid översynen bör de sakkunniga överväga olika alternativ till ändring av de nu behandlade rättshjälpsformerna som leder till att

lagstiftarens ursprungliga intentioner bättre tillgodoses. En möjlighet är att ersätta båda instituten med en ny rättshjälpsform som är bättre anpassad till allmänhetens behov av bistånd i enklare ärenden än de två nuvarande typerna. De sakkunniga bör dock vara oförhindrade att föreslå även andra lösningar. De bör även överväga en höjning av den fasta avgiften vid rådgivning för att effektivisera detta institut.

Också den närmare utformningen av institutet allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd bör granskas av de sakkunniga. Erfarenheterna av nuvarande regler tyder på att vissa ojämnheter i tillämpningen inte har kunnat undvikas. Vad gäller tillämpningsområdet bör bl.a. undersökas om nuvarande regel såvitt avser näringsidkares möjlighet att få rättshjälp bör vidmakthållas. F.n. gäller att allmän rättshjälp inte får lämnas näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om inte särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet. Redan vid rättshjälpslagens tillkomst diskuterades i vad mån näringsidkare borde komma i åtnjutande av allmän rättshjälp i angelägenhet som hade samband med hans näringsverksamhet. Undantagsregeln tillkom för att undvika stötande konsekvenser av att rättsliga angelägenheter i näringsverksamhet ställdes utanför rättshjälpsens tillämpningsområde. Frågor om rättshjälp åt näringsidkare har under den tid rättshjälpslagen har varit i kraft prövats i ett stort antal fall. Som har framhållits vid 1974 års riksdag (JuU 1974:18 s. 10) har det härvid uppstått åtskilliga gränsdragningsproblem. En omprövning av nuvarande regel kräver emellertid att hänsyn tas till främst de principiella aspekter som kan läggas på frågan. En annan fråga beträffande tillämpningsområdet för allmän rättshjälp är om den i lagen inskrivna begränsningen i fråga om massärenden leder till ett helt ändamålsenligt resultat. Undantagsvis kan inträffa att dessa ärenden är rättsligt mycket komplicerade och således i och för sig av sådan art att rättshjälp skulle kunna vara befogad. Det förtjänar övervägas om inte möjlighet bör öppnas att i vissa fall medge rättshjälp i sådana situationer, t.ex. i inskrivningsärenden vid domstol. Självfallet måste en bestämmelse härom utformas så att den hindrar missbruk. Någon omprövning av undantaget beträffande upprättande av självdeklaration bör inte ske i detta sammanhang.

De sakkunniga bör vidare överväga om förmånerna vid allmän rättshjälp i tillräcklig grad tillgodoser de anspråk på bistånd som kan ställas i skilda hänseenden. Önskemål om vidgad rättshjälp har framställts bl.a. i remissyttrandena över DON:s promemoria och avser t.ex. rese- och uppehållskostnad för föräldrar vid inställelse i samband med läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken. Det bör undersökas om anledning till komplettering finns i detta och liknande hänseenden. Därvid bör beaktas att reglerna om förmånerna bör utformas så att

bättre förutsättningar skapas för uppgörelser utan rättegång. Det speciella spörsmålet om förmåner bör omfatta också kostnadsansvaret för motparts rättegångskostnad bör dock inte behandlas av de sakkunniga.

Vid rättshjälpslagens tillkomst diskuterades om rättshjälpen borde omfatta även kostnad för särskilt förordnad skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Så blev emellertid inte fallet. Med hänsyn till det av riksdagen uttalade önskemålet att rättshjälpsystemet bör kompletteras med bestämmelser, enligt vilka ersättning till skiftesman i princip betalas av allmänna medel (JuU 1972:12 s. 31 och 1974:18 s. 11), har inom justitiedepartementet gjorts en närmare undersökning av frågan. Resultatet av undersökningen har redovisats i en särskild departementspromemoria.

Den enskildes kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp kan som jag tidigare redovisat nedsättas eller efterges om särskilda omständigheter föreligger. Av DON:s promemoria framgår att kostnadsbidraget i 82 % av ärendena fastställts till högst grundavgiften 60 kr. I 41 % av ärendena eftergavs grundavgiften helt. Man kan visserligen inte på nu föreliggande underlag med fog hävda att kostnadsbidraget eftergivits eller nedsatts i icke avsedd omfattning, men en viktig uppgift för de sakkunniga blir att undersöka den praxis som utvecklats vid uttagandet av kostnadsbidrag. De sakkunniga bör vidare utarbeta förslag till kontrollrutiner och klara riktlinjer för de fall då kostnadsbidraget bör nedsättas eller efterges.

De sakkunniga bör också ägna uppmärksamhet åt hur själva förfarandet bör vara utformat vid de olika slagen av rättshjälp. Kravet på enkelhet bör ges en framträdande plats. Dubbelarbete och onödig pappershantering bör undvikas. Vad gäller allmän rättshjälp bör särskilt prövas om föreskrifterna om beräkning av kostnadsbidrag kan förenklas. Det bör exempelvis övervägas om en längre gående schablonisering i fråga om beräkningen kan införas. De sakkunniga bör också vara oförhindrade att pröva om de nuvarande reglerna om kostnadsbidrag i sakligt hänseende är lämpligt utformade. Även rutinerna vid s.k. slutreglering i rättshjälpsärende bör ses över.

Som jag har påpekat tidigare bör översynen också beröra rättshjälpens organisation. Härvid finns anledning utgå från att rättshjälpsnämnderna även i fortsättningen skall svara för handläggningen av en stor del av alla rättshjälpsärenden. Det gäller bl.a. ärenden där behovet av kostnadskontroll talar för att nämndernas kapacitet tas i anspråk. Det är även naturligt att rättshjälpsärende, som inte blir föremål för handläggning av annan myndighet, handläggs av rättshjälpsnämnd. I fråga om rättshjälp i mål och ärenden i andra fall bör emellertid övervägas, om inte rättshjälpsfrågorna i vidgad utsträckning kan överlåtas på den myndighet som har hand om sakprövningen i målet eller

ärendet. Redan nu svarar vissa domstolar för avgörandet av åtskilliga rättshjälpsfrågor. DON har föreslagit att befogenheten beträffande prövning av biträdesarvoden sträcks ut till en del andra myndigheter, huvudsakligen förvaltningsdomstolar. Enligt min mening bör de sakkunniga med ledning av vad jag sagt nu överväga hur prövningen av rättshjälpsfrågor på lämpligaste sätt skall fördelas mellan rättshjälpsnämnd och andra myndigheter. De sakkunniga bör vara oförhindrade att härutöver också ta upp andra frågor rörande rättshjälpsorganisation.

Utredningsarbetet bör bedrivas skyndsamt. Som framgått av den tidigare redovisningen har kostnaderna för rättshjälpen stigit jämförelsevis snabbt. Jag har tidigare anfört att utredningen bör lämna förslag som bl.a. syftar till att förenkla och därmed förbilliga rättshjälpen. Genom sådana åtgärder bör det bli möjligt att hålla det allmännas kostnader för rättshjälpen på en rimlig nivå. De förslag som utredningen framlägger och som har ekonomiska konsekvenser skall åtföljas av kostnadsberäkningar.

Som jag tidigare har berört kan vissa av de frågor som behandlas i DON:s promemoria behöva tas upp till omedelbar behandling. Jag avser att inom kort ta ställning till frågan i vad mån sådana spörsmål – liksom den nyss nämnda frågan om rättshjälpen bör omfatta kostnad för skiftesman vid bodelning – bör behandlas i särskild ordning.

Vid undersökningen av hur den nuvarande ordningen har fungerat och hur rättshjälpen skall vara utformad i fortsättningen bör de sakkunniga samråda med domstolsverket.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för justitiedepartementet

att tillkalla högst fyra sakkunniga med uppdrag att verkställa en allmän översyn av rättshjälpsystemet,

att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag att regeringen föreskriver

att de sakkunniga får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem.

att ersättning till sakkunnig, expert och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen (1946:394), om ej annat föreskrives,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från andra huvudtitelns kommittéanslag.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

Rättshjälp för skiftesman vid bodelning

Justitiedepartementet

1 Inledning

Ersättning till skiftesman som utses av domstol för att förrätta bodelning med anledning av äktenskapsskillnad är enligt rättshjälpslagen (1972:247) inte att anse som kostnad för allmän rättshjälp (jfr 9 § rättshjälpslagen). Part som har allmän rättshjälp kan således inte av allmänna medel få ersättning för kostnad för skiftesman.

Under riksdagsbehandlingen av prop. 1972:4 med förslag till rättshjälpsreform uttalade justitieutskottet bl.a. att man borde överväga införandet av kompletterande regler enligt vilka ersättning till skiftesman i princip betalas av allmänna medel. Riksdagen anslöt sig till utskottets uppfattning (JuU 1972:12, rskr 1972:205). Frågan har berörts också av 1974 års riksdag (JuU 1974:18, rskr 1974:235).

På uppdrag av justitiedepartementet har domstolsväsendets organisationsnämnd (DON) under hösten 1974 inhämtat vissa statistiska uppgifter m.m. till belysning av frågan.

I denna promemoria behandlas det av riksdagen sålunda aktualiserade spörsmålet. Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen fogas till promemorian som *bilaga*.

2 Nuvarande ordning m. m.

2.1 Bodelning efter boskillnad eller äktenskapsskillnad

Grundläggande för egendomsordningen i äktenskap enligt giftermålsbalken (GB) är att vardera maken ensam är ägare till sin egendom men att den andra maken i regel har gifterätt i egendomen. När gifterättsgemenskapen upphör med anledning av makes död eller dom på boskillnad eller äktenskapsskillnad, "materialiseras" gifterätten. Detta sker genom bodelning. Bestämmelser härom finns i 13 kap. GB.

Till grund för bodelningen förutsätts ligga en bouppteckning upptagande båda makarnas tillgångar och skulder. När talan om äktenskapsskillnad har väckts skall rätten, om någon av makarna begär det, förordna lämplig person att uppteckna vardera makens tillgångar och skulder (11 kap. 12 § GB). Enligt 13 kap. 1 § GB skall vad som är föreskrivet om arvskiftes form, förordnande av särskild skiftesman samt dennes eller boutredningsmans befattning med skifte äga motsvarande tillämpning vid bodelning. Hänvisningen syftar på bestämmelserna i 23 kap. ärvdabalken (ÄB) och innebär bl.a. följande. Över bodelningen skall en skriftlig handling upprättas och underskrivas av makarna (23 kap. 4 § ÄB). Om någon av makarna begär det skall rätten

förordna en särskild skiftesman. Om det behövs får flera skiftesmän utses (5 §). Finnes skiftesman inte vara lämplig eller bör han av annan särskild orsak skiljas från uppdraget, skall han entledigas (6 §). Innan rätten förordnar eller entledigar skiftesman skall makarna få tillfälle att yttra sig. Endast den som är villig därtill får förordnas (7 §). Skiftesmannen skall bestämma tid och plats för bodelningen samt kalla makarna till förrättningen. Vid denna skall han lämna makarna det biträde som behövs. Kan makarna inte enas har skiftesmannen att själv bestämma om delningen. Skiftesmannen skall då upprätta och underskriva en bodelningshandling. Bodelningshandlingen skall i sådant fall ofördröjligen delges makarna. Vill någon av dem klandra bodelningen skall han väcka talan hos rätten inom tre månader efter delgivningen. I klander-mål får domstolen inhämta yttrande av skiftesmannen. Rätten kan också återförvisa ärendet till skiftesmannen. Klandras inte bodelningen inom den angivna tiden vinner den laga kraft (8 §). Skiftesmannen har rätt till skäligt arvode och ersättning för sina kostnader av makarna (9 §). Dessa torde vara solidariskt ansvariga för skifteskostnaden.

Bodelning är i Sverige i första hand en privat förrättning. En liknande ordning gäller i Finland. I Danmark och Norge försiggår bodelningsförrättning i många fall under medverkan av offentlig myndighet, *skifteretten*.

2.2 Rättshjälpslagen

Enligt rättshjälpslagen skall rättshjälp i princip kunna lämnas var och en i varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger, oavsett om angelägenheten skall behandlas vid domstol eller vid annan myndighet eller om den inte alls skall prövas av myndighet. I lagen behandlas fyra skilda former av rättshjälp, nämligen allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde samt rådgivning. Endast allmän rättshjälp och i någon mån rådgivning är av intresse i detta sammanhang.

Med rådgivning förstås en kortare konsultation eller därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Rådgivning lämnas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå mot en enhetsavgift om f.n. 60 kr. Avgiften kan nedsättas eller efterges.

Allmän rättshjälp lämnas i varje rättslig angelägenhet där behov av sådant bistånd föreligger, om inte rättshjälp skall utgå i annan form. Huvudregeln är dock försedd med flera undantag. Bland dessa märks att allmän rättshjälp inte får lämnas, om den rättssökandes betalningsförmåga överstiger visst gränobelopp. Detta räknas fram med utgångspunkt från en beräknad årsinkomst om åtta basbelopp, f.n. 68.000 kr. Andra begränsningar gäller om den rättsliga angelägenheten eller sökanden saknar närmare anknytning till Sverige. Som allmän förut-

sättning gäller att den rättssökande för att få allmän rättshjälp skall ha ett befogat intresse av att få sin sak behandlad.

Allmän rättshjälp innebär att staten betalar kostnaderna i ärendet under förutsättning att den rättssökande själv bidrar till kostnaden efter förmåga enligt särskilda normer. Förmånerna är angivna i 9 § andra stycket rättshjälpslagen. Bland de ersättningsgilla kostnaderna märks kostnad för biträde, som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt (punkt 1), för bevisning vid allmän domstol och nödvändig utredning i angelägenhet som kan komma under sådan domstols prövning (punkt 2), för inställelse vid domstol eller annan myndighet (punkt 4) samt för ansöknings- och expeditionsavgifter (punkt 5). Den rättssökandes eget bidrag till kostnaderna, det s.k. kostnadsbidraget, räknas fram med utgångspunkt från hans ekonomiska förhållanden vid den tidpunkt då allmän rättshjälp begärs. Avgörande för kostnadsbidragets storlek är sökandens beräknade årsinkomst. Därvid beaktas bl.a. hans försörjningsbörda, förmögenhetsinnehav och skuldsättning. Lägsta kostnadsbidrag är f.n. 60 kr. Föreligger särskilda skäl får bidraget nedsättas eller helt efterges.

Allmän rättshjälp lämnas i regel efter beslut av rättshjälpsnämnd. Utan sådant beslut får dock den rättssökande anlita advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, så länge kostnaderna för rättshjälpen inte överstiger den sökandes kostnadsbidrag (16 §). Överstiger kostnaderna för rättshjälpen kostnadsbidraget, krävs beslut av rättshjälpsnämnden, som samtidigt fastställer maximibeloppet för sökandens kostnadsbidrag (18 och 19 §§). Rättshjälpsnämnden kan förordna biträde åt sökanden, om denne begär det och inte själv kan ta till vara sin rätt. Biträde får dock i regel inte förordnas, om den rättsliga angelägenheten kan antas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden (19 § andra och tredje styckena). Ersättning till biträde utgår med skäligt belopp för arbete, tidspillan och utlägg. I mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställer domstolen biträdesersättningen. I andra fall fastställs ersättningen av rättshjälpsnämnden (22 §). Biträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av huvudmannen utöver vad som följer av 22 § (23 §). Partens kostnadsbidrag betalas direkt till biträdet, där sådant finns, och annars till rättshjälpsnämnden (27 §). Åtnjuter part i mål eller ärende vid allmän domstol rättshjälp, skall motpart som enligt lag kan vara ersättningsskyldig i fråga om kostnaderna för rättshjälpen åläggas att utge ersättningen till statsverket (31 § första stycket). En särskild regel gäller i fråga om kostnaden för gemensam ansökan om boskillnad eller äktenskapsskillnad. Har i sådant mål ena maken allmän rättshjälp skall domstolen ålägga andra maken att betala hälften av rättshjälpskostnaden till statsverket, om det inte är obilligt med hänsyn till omständigheterna (31 § andra stycket).

Beslut som har meddelats av rättshjälpsnämnd kan överklagas till centralmyndigheten för rättshjälpen. Centralmyndighet är f.n. DON. Dess uppgifter övertas dock den 1 juli 1975 av det nyinrättade domstolsverket. För prövning av sådana besvär finns en särskild besvärsnämnd inrättad inom DON. Mot DON:s beslut får talan inte föras. Har allmän domstol meddelat beslut rörande rättshjälp kan det överklagas till högre rätt enligt rättegångsbalkens bestämmelser (49 §).

Allmän rättshjälp kan i och för sig utgå i angelägenhet rörande bodelning, lika väl som när det är fråga om andra rättsliga angelägenheter. Ersättning till särskild skiftesman ingår dock inte bland de i 9 § rättshjälpslagen uppräknade förmåner som kan utgå enligt lagen. Sådan kostnad får parterna själva svara för, oavsett om rättshjälp har beviljats eller inte. Rättshjälp för bodelningsärende omfattar således endast kostnaden för biträde och eventuell utredning. Rättspraxis i fråga om beviljande av rättshjälp för bodelning är restriktiv, bl.a. mot bakgrund av uttalanden under förarbetena till rättshjälpslagen. I prop. 1972:4 framhöll chefen för justitiedepartementet bl.a. följande härom (s. 337—338).

En särskild fråga är i vad mån rättshjälp som beviljas för hem- eller äktenskapsskillnad bör omfatta också åtgärder för att få till stånd bodelning. Det kan anmärkas att biträde enligt lagen om fri rättegång f.n. enligt domstolspraxis i viss utsträckning anses berättigad till ersättning för sitt sysslande med bodelning. Det rör sig om sådana fall då en lösning av bodelningsfrågan haft betydelse för målet i övrigt. Enligt min mening bör denna ordning behållas när rättshjälpslagen ersätter lagen om fri rättegång (jfr vad som anförs i anslutning till 18 kap. 8 § RB).

I och för sig bör vidare hinder inte föreligga att rättshjälp meddelas enbart i en bodelningsfråga. I allmänhet torde emellertid något behov av särskild biträdeshjälp vid bodelning inte föreligga.

Vad beträffar frågan om rättshjälp som beviljats för rättegång bör omfatta också biträde vid bodelning som företas efter rättegången anser jag att tillräckliga skäl inte föreligger för en sådan ordning. Något behov av biträdeshjälp torde som nämnts i regel inte föreligga. Däremot kan behov föreligga av att låta rättshjälpen omfatta ersättning till skiftesman som utsetts av rätten för att verkställa bodelning. Om makarna inte kan enas om hur bodelningen skall genomföras, kan vardera maken begära hos rätten att skiftesman förordnas. Skiftesmannen skall själv bestämma om bodelningen, om inte enighet nås mellan makarna. Make som är missnöjd med den av skiftesmannen verkställda bodelningen kan klandra den genom att väcka talan mot andra maken inom viss tid. I annat fall står bodelningen fast. De remissinstanser som har berört frågan om skiftesman har förordnat att rättshjälpen skall omfatta även ersättning till skiftesman.

F.n. gäller en sådan ordning på de områden som täcks av jämtlands-systemet. Om endast ena maken är berättigad till rättshjälp enligt systemet, betalar emellertid vederbörande landsting endast halva kostnaden för bodelningsförrättaren. Rättshjälpsanstalterna torde i regel inte åta sig uppdrag som skiftesman eftersom anstalterna i regel

redan har biträtt en av makarna i rättegången. Utan tvivel kan vissa skäl anföras för att på ett eller annat sätt tillgodose de vid remissbehandlingens framställda örskemålen. För de mindre bemedlade kan det vara betungande att ersätta skiftesmannen för hans arbete. Å andra sidan bör behovet av ekonomiskt stöd inte överskattas. I de fall där makarna har endast obetydliga tillgångar torde förhållandena vid bodelningen i regel vara ganska okomplicerade. En förrättning torde därför inte behöva bli särskilt kostsam. Om rättshjälp skulle lämnas utan särskilda begränsningar skulle resultatet kunna bli att en hel del onödigt arbete och kostnader läggs ned på bodelningar som nu klaras av i enkla former. De finansiella konsekvenserna av en sådan ordning är svåra att förutse.

På grund av det anförda ersätts inte kostnad för särskilt utsedd skiftesman enligt departementsförslaget.

2.3 Vissa uppgifter om rättstillämpningen m.m.

Enligt DON:s inledningsvis nämnda undersökning var år 1973 det sammanlagda antalet domar på hemskillnad samt äktenskapsskillnad som inte föregåtts av hemskillnad ca 18.500 och antalet domar på boskillnad ca 750, dvs. antalet "bodelningstillfällen" var ca 19.000. Antalet förordnanden om skiftesman som meddelades i dom på hem- eller äktenskapsskillnad eller i särskilt ärende var ca 925. Antalet förordnanden om skiftesman som meddelades i eller efter dom på boskillnad var fem. Skiftesman förordnades alltså i knappt fem procent av bodelningsfallen. Under år 1973 anhängiggjordes ca 60 mål om klander av bodelning efter hemskillnad, äktenskapsskillnad eller boskillnad. I oktober 1974 hade 40 av dessa mål avgjorts i sak medan 10 återkallats. I fem fall undanröjdes skiftet och återförvisades ärendet till skiftesmannen.

När det gäller frågan om allmän rättshjälp i bodelningsärende framgår av DON:s undersökning att man i praxis som huvudprincip anser att behov av biträdeshjälp i allmänhet inte föreligger. Enligt DON:s besvärsnämnd gäller detta särskilt när skiftesman har förordnats. Vissa särskilda omständigheter har emellertid ansetts utgöra skäl för att bevilja allmän rättshjälp. Allmän rättshjälp har t.ex. beviljats i ett fall där fast egendom och rörelse ingick i boet samt tvist förelåg i de flesta frågor. Behov av allmän rättshjälp har också ansetts föreligga dels när fråga uppkommit om vederlag på grund av att make genom vanvård av sina ekonomiska angelägenheter vållat att hans giftorättsgods väsentligen minskats, dels med hänsyn till hög ålder hos make och därmed följande nedsättning av minnesfunktionerna, trots att bodelningen inte gällt större värden. Tvist om lösöre liksom det personliga förhållandet mellan makarna har däremot inte ansetts utgöra omständigheter som bör medföra att rättshjälp beviljas. Beror svårigheterna att åstadkomma en bodelning främst på motpartens ovilja att

överbudtaget medverka till en lösning har den mest ändamålsenliga åtgärden ansetts vara att sökanden vid vederbörande tingsrätt ansöker om förordnande av skiftesman. Behov av sådan biträdes hjälp som kan lämnas genom allmän rättshjälp har av DON:s besvärsnämnd inte ansetts föreligga i ett sådant fall. I ärendet uppgav sökanden att ett försök att få särskild skiftesman förordnad strandat därför att han inte kunnat betala erforderligt förskott till skiftesmannen.

Rättshjälpsnämndernas praxis är, enligt DON:s undersökning, i princip densamma som besvärsnämndens. Allmän rättshjälp för bodelning beviljas alltså endast om vissa särskilda omständigheter föreligger. I praktiken innebär detta att rättshjälp ges om fast egendom eller rörelse ingår i boet. Vid vissa nämnder krävs dock att tvist beträffande t.ex. värderingen råder. Omständigheter som utgör skäl för bifall till ansökan om allmän rättshjälp kan också vara att sökanden är svårt fysiskt eller psykiskt sjuk. Någon gång kan förekomsten av komplicerade rättsfrågor, exempelvis tvist om tolkning av äktenskapsförord, utgöra skäl att bevilja rättshjälp.

Enligt undersökningen beviljas allmän rättshjälp i angelägenhet om bodelning i ca 3.000 fall årligen. Den genomsnittliga ersättningen till biträde uppskattas till ca 1.000 kr. Härtill kan ibland komma viss kostnad för värdering av fastighet eller annan egendom i boet.

Vid sin undersökning har DON även inhämtat upplysningar om det praktiska handhavandet av bodelningsfrågor från vissa advokater med särskild erfarenhet av uppdrag som skiftesman. Advokaternas svar tyder enligt DON på att arvodet till skiftesmannen normalt uppgår till 700—1.200 kr. Härtill kommer värderingskostnader, som för lösöre brukar uppgå till mellan 250 och 500 kr och för villafastighet till något högre belopp.

DON:s undersökning tyder sålunda på att kostnaden för särskilt förordnad skiftesman i bodelningsärende normalt är av samma storleksordning som kostnaden för biträde åt part i sådant ärende.

3 Reformförslag

Under riksdagsbehandlingen av prop. 1972:4 om rättshjälpsreformen kritiserades förslagets restriktiva hållning i fråga om rättshjälp i bodelningsärenden i ett par motioner (1972:1465 och 1473). I sitt av riksdagen godkända betänkande i ärendet (JuU 1972:12 s. 31, rskr 205) förklarade sig justitieutskottet dela motionärernas uppfattning att bodelningsfrågor inte sällan kan föranleda omfattande tvistigheter mellan makarna i ett skillnadsärende. Utskottet framhöll att motsättningsarna ofta är sådana att tvisten inte kan lösas utan juridiskt biträde eller utan att särskild skiftesman förordnas. Enligt utskottet måste det från den rättssökandes synpunkt framstå som naturligt att den rätts-

hjälp som har meddelats honom i ett skillnadsmål också skall omfatta de rättsliga angelägenheter som har ett omedelbart samband med att sammanlevnaden och den ekonomiska gemenskapen upphör, även om åtgärderna företas efter rättegången. Enligt utskottets mening borde frågorna om biträde vid bodelning och kostnaden för skiftesman inte bedömas isolerade från varandra. Ett förordnande av skiftesman torde ofta innebära, att parternas behov av biträde vid bodelningen starkt minskar. Det borde därför övervägas om inte den i propositionen förutsatta möjligheten till biträdeshjälp kunde kompletteras med regler innebärande att ersättning till skiftesman i princip betalas av allmänna medel. En sådan lösning syntes utgöra en rimlig avvägning mellan å ena sidan de kostnadssynpunkter som främst motiverat begränsningarna i propositionen och motionärernas önskemål om vidgad rättshjälp i bodelningsärenden. Om rättshjälpen skulle lämnas utan särskilda begränsningar kunde emellertid resultatet bli att en hel del onödigt arbete och mindre väl motiverade kostnader läggs ned på bodelningar som annars klaras av i enkla former. Undantag måste därför göras för de mindre komplicerade fallen, där förordnande av skiftesman inte erfordras. Utskottet fann att bl.a. den lagtekniska lösningen av frågan om ersättning till skiftesman borde övervägas ytterligare. Dessa överväganden borde göras i Kungl. Maj:ts kansli.

Med anledning av en motion i ämnet vid 1974 års riksdag (1974:386) erinrade riksdagen om vikten av att frågan om en tillfredsställande reglering av kostnadsansvaret för särskilt utsedd skiftesman bragtes till en snar lösning (JuU 1974:18 s. 11, rskr 235). Även vid 1975 års riksmöte har frågan om sådan ändring i rättshjälpslagen att lagen kan täcka också kostnad för skiftesman tagits upp i en motion (1975:451). Denna har dock ännu inte behandlats av justitieutskottet.

Det kan vidare nämnas att man enligt DON:s tidigare berörda undersökning från flera rättshjälpsnämnder har framhållit att det är en brist att personer som saknar medel inte kan få skiftesman bekostad av det allmänna.

4 Överväganden

4.1 Allmän motivering

När äktenskap upplöses genom dom på äktenskapsskillnad, skall bogenenskapen mellan makarna upphöra genom bodelning (11 kap. 7 § C.B). Detsamma gäller när boskillnad har beviljats (9 kap. 4 § GB). I bägge fallen skall bodelningen i regel föregås av en uppteckning av vardera makens tillgångar och skulder. Hur bodelningen skall gå till är närmare reglerat i 13 kap. GB. Bodelningen är principiellt sett en privat förrättning. Kan makarna inte enas om hur skiftet skall ske, kan rätten på begäran av make utse särskild skiftesman. På denne ankommer

sedan att förrätta delningen av boet. Skiftesmannen har rätt till skäligt arvode och ersättning för sina kostnader av makarna.

Det ligger i sakens natur att upplösningen av bogemenskapen genom bodelning särskilt vid skilsmässa är en betydelsefull fråga för makarna. Ibland kan bodelningsfrågan vara av sådan vikt att övriga frågor inte kan lösas förrän grunderna för bodelningen är kända. Den av makarna som tillskiftas den gemensamma bostaden kan t.ex. just på grund härav ligga närmast till för att få vårdnaden om barnen och underhållsbidrag för dem. Ofta torde dock bodelningen utgöra bara en med övriga spörsmål sidoordnad angelägenhet. I de allra flesta fall kan makarna ena sig om villkoren för skilsmässan, så att skillnadsålet kan ges en summarisk handläggning efter en gemensam ansökan. Även när det gäller bodelningsfrågan brukar makarna i allmänhet komma överens. Endast i ett mindre antal fall ser sig makarna eller endera av dem tvungen att begära biträde av en särskilt förordnad skiftesman för att utföra bodelningen. Sådan skiftesman utses f.n. inte mer än i ungefär var tjugonde skilsmässa eller i totalt ca 925 fall om året (se vidare avsnitt 2.3).

Make som står i begrepp att skilja sig kan som regel erhålla allmän rättshjälp med biträde av advokat eller annan jurist i angelägenheten, om inte hans inkomster överstiger visst gränslöpp. Rättshjälp för äktenskapsskillnaden omfattar också frågor om vårdnad och underhåll m.m., som måste lösas i samband med skilsmässan. Även vissa bodelningsfrågor kan ibland anses inbegripna i rättshjälp för äktenskapsskillnad, om bodelningen utgör en förutsättning för lösningen av övriga frågor. Som princip gäller dock att bodelning inte innefattas i den rättsliga angelägenhet som äktenskapsskillnaden utgör. Däremot kan som har nämnts tidigare (se avsnitt 2.2) allmän rättshjälp lämnas i ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Bodelningen betraktas emellertid då som en separat angelägenhet. Mot bakgrund av rättshjälpslagens förarbeten är rättspraxis ganska restriktiv i fråga om rättshjälp för bodelning. Som regel har behov av bistånd genom allmän rättshjälp inte ansetts föreligga i sådan angelägenhet om inte boet innehåller mer svårskiftad egendom, såsom rörelse eller fastighet.

F.n. innebär rättshjälp i bodelningsfråga att sökanden mot erläggande av kostnadsbidrag får kostnaden för biträde och eventuell utredning betald av allmänna medel. Det kan dock med fog ifrågasättas om biträdeshjälp sakligt sett är den lämpligaste formen av bistånd i sådan angelägenhet. Erfarenhetsmässigt underlättar visserligen förekomsten av biträde uppgörelser i godo. Det gäller såväl bodelningsfrågor som tvister i allmänhet. I samband med skilsmässa kan emellertid det personliga förhållandet mellan makar av naturliga orsaker vara mycket infekterat. Detta leder ofta till att makarna i bodelnings-

frågor är föga benägna till eftergifter. Det kan vara svårt för ett biträde att utan att förverka huvudmannens förtroende försöka övertyga denne om det rimliga i en ifrågasatt uppgörelse. I synnerhet om maken har rättshjälp och inte löper någon kostnadsrisk av att förhandlingarna drar ut på tiden kan hans benägenhet att gå med på en uppgörelse vara ringa. Bodelningen blir härigenom lätt onödigt utdragen och kostsam. En skiftesman har däremot befogenhet att vid behov vidta tvångsskifte och står oberoende av båda parterna. Han kan antas härigenom ofta utgöra ett effektivare, snabbare och billigare alternativ. Mycket talar för att skiftesman regelmässigt är den lämpligaste formen av juridiskt bistånd när det är fråga om att lösa en bodelningstvist.

Som också riksdagen har framhållit (JuU 1972:12 s. 33) kan frågorna om kostnad för skiftesman och biträde vid bodelning inte bedömas isolerade från varandra. Medverkan av skiftesman måste regelmässigt innebära att makarnas behov av biträde vid bodelningen minskar. Genom en skiftesman som båda makarna drar nytta av kan troligen i allmänhet partsbiträden undvaras.

En utvidgning av rättshjälpsförmånerna enligt riksdagens önskemål till att omfatta även kostnaden för skiftesman är förenad med vissa lagtekniska svårigheter. Dessa hänger huvudsakligen samman med formen för utseende av skiftesman. Skiftesman förordnas som nyss har nämnts av tingsrätt på begäran av make utan att domstolen prövar om något behov därav föreligger. Bodelningen är en privat förrättning som inte kan komma under domstols prövning annat än då den klandras. Enligt rättshjälpslagen ligger däremot de administrativa uppgifterna i utomprocessuella angelägenheter helt på rättshjälpsnämnderna. Det är naturligtvis i och för sig möjligt att flytta över befogenheten att förordna skiftesman i bodelningsärenden från tingsrätt till rättshjälpsnämnd. Eftersom det i praktiken knappast går att särskilja skiftesmannaförordnanden där rättshjälp är eller kan bli aktuell från andra sådana förordnanden fick man i så fall låta nämnden ta över samtliga sådana ärenden. Rättshjälpsnämnderna skulle i så fall tilldelas uppgifter som delvis ligger helt utanför deras naturliga verksamhetsområde. Tillräckliga skäl att välja en sådan lösning synes inte föreligga.

En av justitieutskottet antydd konstruktion är att söka en från rättshjälpsystemet fristående lösning genom någon form av "offentlig skiftesman", vars arvode skulle kunna stanna på statsverket (jfr JuU 1972:12 s. 34). Även detta alternativ är dock förenat med vissa nackdelar. Till en början kan pekas på att något behov av att inordna bodelningsförrättare i en fastare organisation i det allmännas regi inte har gjort sig gällande. En sådan ordning skulle vidare kräva avsevärd utredning för att kunna realiseras utan att häremot svarande fördelar för samhället torde kunna påvisas. Det skulle också aktualisera en förändring av bodelningen från en i princip privat förrättning till en

offentligrättslig sådan. Detta skulle i sin tur kräva ingrepp i den civilrättsliga regleringen, något som inte har yrkats från något håll. Intresset av att hålla sakligt sett närliggande bestämmelser om rättshjälp samlade inom ramen för den nya lagen talar också mot en lösning med en särskild lag om "offentlig skiftesman". Som framgår av det följande synes de lagtekniska komplikationerna inte vara av sådan tyngd att de bör hindra att lösningen söks inom rättshjälpslagens ram. I denna promemoria har därför valts en lösning enligt denna linje.

Inledningsvis bör framhållas att reformen bör begränsas till att avse bodelning med anledning av äktenskapsskillnad och boskillnad. Att förmånen skulle omfatta även bodelning med anledning av makes död eller arvskifte har inte heller ifrågasatts av någon.

Som en första förutsättning för att ersättningen till skiftesman skall betalas av staten måste självfallet gälla att den rättssökande har behov eller befogat intresse av bistånd i bodelningsärendet (6 och 8 §§ rättshjälpslagen). Förmånen bör endast utgå om rättshjälpen uttryckligen avser bodelningsfrågan. Avser rättshjälpen angelägenhet om äktenskapsskillnad bör skiftesman inte ingå bland förmånerna, även om lösningen av vissa bodelningsfrågor skulle ingå som led i skillnadsärendet. Någon uttrycklig bestämmelse i lagen om grunderna för behovsprövningen torde inte vara påkallad. Det saknas anledning till antagande att rättshjälpsmyndigheterna vid sin prövning av sökandens behov av rättshjälp inte som hittills skulle noga beakta intresset av att allmänna medel inte läggs ned på bodelningar av enkel beskaffenhet. Det kan inte godtas att rättshjälp lämnas om makarna anlitar skiftesman vid bodelningen enbart för att slippa ifrån en del praktiska bestyr. Om det, som ofta är fallet, i boet huvudsakligen är fråga om sedvanligt lösöre och några skulder, bör det som regel kunna krävas att makarna klarar av bodelningen utan medverkan av skiftesman. Här kan också erinras om möjligheten för makarna att inom ramen för rådgivning få besked om de allmänna regler som gäller i fråga om upplösningen av bogemenskapen.

Föreligger behov av rättshjälp i bodelningsärendet, varvid den rättssökande naturligtvis på sedvanligt sätt har att betala kostnadsbidrag enligt de regler som gäller härom, bör som har antytts tidigare biståndet normalt lämnas genom att samhället bekostar ersättningen till särskilt utsedd skiftesman. Endast undantagsvis bör biträde förordnas åt parten. Detta bör uttryckligen klargöras i lagtexten genom en regel om att biträde i de fall varom nu är fråga får förordnas bara om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet (se vidare vad som sägs beträffande 19 § rättshjälpslagen).

Som har berörts förut bör det även i fortsättningen ankomma på domstol att förordna och entlediga skiftesman oavsett om part har

rättshjälp eller inte. Härvid bör beaktas att någon skyldighet inte föreligger för en ifrågasatt skiftesman att åta sig uppdraget inom rättshjälpens ram. Om skiftesman redan är förordnad när rättshjälp söks bör han sålunda vara berättigad att frånträda uppdraget. Beviljad rättshjälp bör å andra sidan inte undantagslöst omfatta ersättning till skiftesman som har utsetts av rätten. Med hänsyn till skiftets karaktär av privat förrättning torde domstolen som regel inte ha anledning att självmant gå in på någon närmare prövning av en av båda makarna föreslagen skiftesmans kvalifikationer. Skall kostnaden för skiftesmannen betalas av staten är det däremot ett allmänt intresse att inte klart olämpliga personer anlitas som skiftesmän. Att advokat och biträdande jurist på advokatbyrå i regel är lämplig är uppenbart. Det får ankomma på rättshjälpsnämnden att underrätta den som erhåller rättshjälp, om nämnden inte skulle vara beredd att godta viss föreslagen eller förordnad skiftesman. I sådant fall kan nämndens beslut självfallet överklagas på vanligt sätt. Har den av parten föreslagne skiftesmannen redan förordnats av domstolen, bör parten kunna begära hans entledigande och ersättning med någon som kan godtas av nämnden. Det som har anförts nu talar starkt för att en samordning bör äga rum av domstolarnas skiftesmannaförordnande och rättshjälpsnämndens beslut om rättshjälp, så att situationer av nämnda slag om möjligt undviks. Ett enkelt sätt att förebygga sådana situationer är att domstolen före förordnandet inhämtar upplysning från sökanden huruvida han har eller avser att söka rättshjälp. Är så fallet bör sökanden underrättas om de särskilda regler som gäller i fråga om ersättning för skiftesmannakostnad enligt rättshjälpslagen. De föreskrifter som kan behövas i berörda hänseenden synes kunna utfärdas i administrativ ordning.

Förutom själva kostnaden för skiftesmannen uppkommer i bodelningsärenden emellanåt behov av att anlita någon sakkunnig person för värdering av fastighet eller annan egendom i boet. Beslut om sådan utredning, som naturligtvis också bör vara ersättningsgill, bör lämpligen få fattas av skiftesmannen utan att denne skall behöva underställa frågan rättshjälpsnämndens prövning. En motsvarande befogenhet har enligt 25 § rättshjälpslagen anförtratts åt biträde i utomprocessuell angelägenhet.

Ersättningen till skiftesmannen bör bestämmas efter samma normer som gäller enligt 22 och 23 §§ rättshjälpslagen i fråga om ersättning åt biträde. Skiftesman får alltså liksom biträde rätt till skäligen ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Likaså bör vårdslöshet eller försummelse från skiftesmannens sida kunna beaktas vid kostnadsprövningen. Som kostnad för bodelningen bör anses även ersättning för upprättande av bouppteckning, om sådan varit nödvändig för bodelningen. Någon anledning att låta skiftesmannen i

likhet med biträde få ombesörja uppbörd av parts kostnadsbidrag (jfr 27 § rättshjälpslagen) föreligger inte, utan sådant bidrag får betalas till rättshjälpsnämnden eller biträdet där sådant undantagsvis är förordnat. Av bodelningsuppdragets karaktär av utomprocessuell angelägenhet följer att ersättningen till skiftesmannen bör fastställas av rättshjälpsnämnden. Den omständigheten att skiftesmannen blivit förordnad av rätten medför inte att bodelningsförrättningen blir att betrakta som ett ärende vid domstol.

I 31 § rättshjälpslagen finns vissa bestämmelser om skyldighet för motpart att återgälda rättshjälpskostnad till statsverket. Av särskilt intresse i detta sammanhang är bestämmelsen i paragrafens andra stycke, enligt vilken make som inte har rättshjälp i princip är skyldig att betala statsverket hälften av kostnaden för andra makens rättshjälp, om makarna efter gemensam ansökan vinner äktenskapsskillnad eller boskillnad. Det skäl som har motiverat denna bestämmelse, nämligen intresset av att hindra att den som inte är berättigad till rättshjälp skall kunna tillgodogöra sig sådant bistånd som har lämnats åt andra maken, synes i minst lika mån vara för handen när det gäller kostad för skiftesman och utredning som denne har föranställt om. En motsvarande regel bör därför införas beträffande skiftesmannakostnad vid bodelning.

DON:s i det föregående berörda undersökning (se avsnitt 2.3) ger vid handen att skiftesmannakostnaden i ett bodelningsärende är i stort sett densamma som kostnaden för parts biträde i samma slags angelägenhet. Om skiftesman bekostas av allmänna medel uppkommer ingen merkostnad, så länge motsvarande besparing inom rättshjälpen kan göras i fråga om biträdeskostnad. Det torde dock inte vara realistiskt att anta att kostnaden för skiftesman och besparingen på biträdesidan skulle ta ut varandra helt. Utöver de nuvarande ca 3.000 bodelningsfall i vilka rättshjälp lämnas finns det antagligen ett antal fall där omständigheterna visserligen inte är sådana att biträde behövs, men där det med hänsyn till rättsskyddsintresset ändå kan vara befogat med skiftesman. Att exakt ange antalet sådana fall är inte möjligt. Behovet bör dock inte överdrivas. Antalet skiftesmannaförordnanden avseende bodelning med anledning av äktenskaps- eller boskillnad är f.n. inte högre än ett tusental om året, låt vara att det då är fråga om skiftesmän som bekostas av parterna själva. Mot bakgrund härav och med hänsyn till vad som har sagts i det föregående om den återhållsamma rättstillämpningen när det gäller att medge rättshjälp i bodelningsangelägenhet torde en utvidgning av rättshjälpsförmånerna vid bodelning till att omfatta även kostnad för skiftesman inte behöva leda till annat än måttliga kostnadsökningar för det allmänna.

4.2 Specialmotivering

I enlighet med de angivna riktlinjerna föreslås vissa ändringar i 9, 19, 22, 23, 25 och 31 §§ rättshjälpslagen.

9 § I paragrafen har kostnad för av domstol förordnad skiftesman tagits upp bland de förmåner som kan utgå enligt rättshjälpslagen. Bestämmelsen har tagits in som en ny punkt 8 i andra stycket. Som har anförts i den allmänna motiveringen avses endast sådan kostnad för skiftesman som uppkommer i det egentliga bodelningsärendet. Det skall alltså röra sig om bodelning "med anledning av äktenskapskillnad eller boskillnad". Av bestämmelsen framgår vidare att ersättning av allmänna medel endast kan utgå till skiftesman som uppfyller de krav som enligt 21 § ställs på biträde, dvs. är advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller eljest lämplig för uppdraget. Förmodligen är utrymmet för anlitan­de av annan person än advokat och biträdande jurist något större när det är fråga om skiftesman än när det gäller biträde i andra rättsliga angelägenheter. Givetvis kan också regeln i 21 § första stycket andra punkten få betydelse i sammanhanget.

Att kostnad för utredning (värdering) i bodelningsärende kan utgå som rättshjälpskostnad har inte ansetts behöva anges särskilt utan följer redan av punkt 2. Av punkt 5 följer att avgift för ansökan om förordnande av skiftesman utgår av allmänna medel, om sådant förordnande begärs av den som fått rättshjälp.

16 § Något behov av att tillämpa bestämmelserna om rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden i här avsedda ärenden torde inte föreligga. En sådan ordning skulle dessutom medföra en del tekniska komplikationer. Ett uttryckligt undantag för dessa fall har tagits in i 16 § första stycket.

19 § I anslutning till bestämmelsen i paragrafens tredje stycke om inskränkning i biträdesförmånen i angelägenhet, som kan antas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, har tagits in en liknande begränsande bestämmelse avseende bodelningsärende. I sådant fall får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet. Någon rätt för parten att skönsmässigt välja mellan bistånd av skiftesman och biträde bör således inte finnas. Exempel på fall där biträde undantagsvis kan vara motiverat på grund av personliga förhållanden är att parten till följd av sjukdom, språksvårigheter, hög ålder eller liknande omständighet har svårt att ta till vara sina intressen (jfr prop. 1973:87 s. 170). Däremot bör det inte ovanliga fallet att makarna i samband med skilsmässa har vissa svårigheter att otvunget kommunicera med varandra inte utgöra särskilt skäl

för biträde med stöd av det allmänna. Ett exempel på fall där boets beskaffenhet kan motivera biträde är att det i boet ingår en mer omfattande rörelse på vars värdering skilda synsätt kan anläggas.

22 § Bestämmelserna i 22 § om ersättning till biträde har som tidigare angetts gjorts tillämpliga också på skiftesman som avses i 9 § andra stycket 8. Det innebär att skiftesman som utför sitt uppdrag inom rätts-hjälpens ram är underkastad dess regler om bestämmande av ersättning.

23 § Det i denna paragraf uppställda förbudet för biträde att – utöver vad som utgår inom rättshjälpens ram – förbehålla sig eller ta emot ytterligare ersättning för uppdraget har gjorts tillämpligt även på skiftesman.

25 § I paragrafen har tagits in en uttrycklig bestämmelse om rätt för skiftesmannen att besluta om utredning. Denna befogenhet tillkommer honom även om undantagsvis skulle ha förordnats också biträde åt part enligt rättshjälpslagen.

31 § Som framgår av vad som har sagts tidigare utgår ersättning av allmänna medel till skiftesman med hela kostnaden för bodelningen, även om det bara är en av makarna som åtnjuter rättshjälp. Härigenom blir det omöjligt för den andra maken att sabotera bodelningen genom att vägra att betala sin andel av kostnaderna. I 31 § har som ett nytt tredje stycke tagits in en bestämmelse enligt vilken rättshjälpsnämnden skall ålägga den make som inte åtnjuter rättshjälp att betala statsverket "sin andel" av bodelningskostnaden. Något principiellt hinder mot en sådan ordning synes inte föreligga. Även praktiska skäl talar för att rättshjälpsnämnd tilläggs denna uppgift. Liksom beträffande kostnaden för äktenskaps- eller boskillnad efter gemensam ansökan får sådan återbetalningsskyldighet dock inte åläggas om det är obilligt med hänsyn till omständigheterna. I motsats till situationen vid gemensam ansökan bör det förhållandet att make som skall åläggas betalnings-skyldighet har haft eget biträde normalt inte inverka på återgäldandet. Skiftesmannens tjänster har ju ändå kommit honom till del i samma mån som den make som har haft rättshjälp.

Man torde kunna förutsätta att skiftesmannen i samband med förrättningen lämnar behövliga upplysningar om vad make har att iaktta för att begränsa sin återbetalningsskyldighet. Som regel bör skiftesmannen kunna lämna rättshjälpsnämnden de ekonomiska uppgifter som behövs för prövningen samtidigt som han ger in sin slutliga kostnadsräkning till nämnden. Det kan tilläggas att skifteskostnaderna torde få anses belöpa med hälften på vardera maken, om båda

makarna undantagsvis skulle ha kommit i åtnjutande av rättshjälp i bodelningsärendet.

Att rättshjälpsnämnds beslut om återbetalningsskyldighet enligt 31 § tredje stycket är verkställbart på samma sätt som domstols åläggande i motsvarande fall enligt andra stycket har inte ansetts behöva anmärkas uttryckligen i själva lagen. Att så är fallet framgår nämligen indirekt av 34 och 35 §§ rättshjälpskungörelsen (1973:262). Nämndens beslut i frågan kan givetvis överklagas i samma ordning som andra beslut av nämnden.

Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1976.

Den nya förmånen av ersättning till skiftesman bör endast komma i fråga, om rättshjälp söks efter den nya lagens ikraftträdande. I annat fall skulle relationen mellan förmånen av skiftesman och förmånen av biträde rubbas på ett sätt som inte är förenligt med grunderna för förslaget. En övergångsbestämmelse av nu angivet innehåll har därför ansetts vara nödvändig.

Bilaga
Promemorieförslaget

Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Häriigenom föreskrives att 9, 16, 19, 22, 23, 25 och 31 §§ rättshjälpslagen (1972: 429)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §²

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättsökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas, i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap,

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan gått till ända, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

6. kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen,

7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,

*8. skiftesman som av domstol
förordnats att verkställa bodel-
ning med anledning av äkten-
skapsskillnad eller boskillnad, om*

¹ Lagen omtryckt 1973: 247.

² Senaste lydelse 1974: 1091.

Nuvarande lydelse

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

Föreslagen lydelse

skiftesmannen uppfyller de krav som enligt 21 § ställes på biträde.

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall som avses i 7 § första stycket.

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall, som avses i 7 § första stycket, *eller angelägenhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.*

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

19 §³

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.

Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. *I ärende om bodelning med anledning av boskillnad eller äktenskapsskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.*

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

³ Senaste lydelse 1974: 11.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*22 §⁴

Biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Biträdesersättning* i annat fall fastställs av rättshjälpsnämnden.

Biträde *och skiftesman* har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde *eller skiftesman* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Ersättning till biträde* i annat fall *och till skiftesman* fastställs av rättshjälpsnämnden.

23 §

Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket.

Biträde *eller skiftesman* får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet *eller skiftesmannen* återbetala vad han uppburit för mycket.

25 §⁵

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden.

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden. *Har i ärende om bodelning förordnats skiftesman, bestämmer denne om utredning.*

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. Ersättningen bestämmas av rättshjälpsnämnden.

⁴ Senaste lydelse 1974: 1091.

⁵ Senaste lydelse 1974: 1091.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*31 §^o

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättnings-skyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskaps-skillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för skiftesmannen och utredning som denne har föranstaltat om.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976. Lagen gäller ej i fråga om rättshjälp som sökts före ikraftträdandet.

^o Senaste lydelse 1974: 1091.

Innehållsförteckning (till departementspromemorian)

1 Inledning	
2 Nuvarande ordning m. m.	
2.1 Bodelning efter boskillnad eller äktenskapsskillnad	
2.2 Rättshjälpslagen	
2.3 Vissa uppgifter om rättstillämpningen m. m.	
3 Reformförslag	
4 Överväganden	
4.1 Allmän motivering	
4.2 Specialmotivering	
<i>Bilaga</i> Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	

Bilaga 4
De remitterade
förslagen

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrives att 5, 9, 16, 19, 22, 23, 25, 31 och 39 §§ rättshjälpslagen (1972: 429)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §²

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och de två ledamöter som ej är advokater. Är ärende av principiell betydelse eller annars av särskild vikt eller finnes i annat fall på grund av ärendets beskaffenhet deltagande av de båda ledamöter som är advokater påkallat, skall samtliga ledamöter deltaga.

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och minst två andra ledamöter, av vilka en icke är advokat. Vid avgörande av ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter deltaga.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Tjänstemannen skall vara lagfaren och ha erfarenhet av domstols- eller advokatverksamhet.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

9 §³

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Bestämmelser om att den rättsökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

¹ Lagen omtryckt 1973: 247.

² Senaste lydelse 1974: 1091.

³ Senaste lydelse 1974: 1091.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4. resa och uppehålle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap,

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan *tiden för fullföljd av talan gått till ända*, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

5. avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan *avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft*, samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),

6. kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen,

7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självantagit om,

8. skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap.

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall som avses i 7 § första stycket.

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall, som avses i 7 § första stycket, *eller angelägenhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.*

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rätts-sökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

19 §⁴

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.

Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sin rätt, får rätts-hjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. *I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.*

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

22 §⁵

Biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Biträdesersättning* i annat fall fastställs av rättshjälpsnämnden.

Biträde *och skiftesman* har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centralmyndigheten fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde *eller skiftesman* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. *Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman* fastställs av rättshjälpsnämnden.

⁴ Senaste lydelse 1974: 11.

⁵ Senaste lydelse 1974: 1091.

Nuvarande lydelse

Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket.

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. Ersättningen bestämmas av rättshjälpsnämnden.

31 §⁷

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Föreslagen lydelse

23 §

Biträde eller skiftesman får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet eller skiftesmannen återbetala vad han uppburit för mycket.

25 §⁶

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, beslutar biträde om utredning. Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden. *Har i ärende om bodelning förordnats skiftesman beslutar denne om utredning.*

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen äger bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen *utom beträffande ersättning för ränta*. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken

⁶ Senaste lydelse 1974: 1091.

⁷ Senaste lydelse 1974: 1091.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

att betala statsverket hälften av kostnaderna för skiftesmannen och utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas mot statsverket för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen.

Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

De nya bestämmelserna om rättshjälp i ärende om bodelning gäller ej i fråga om rättshjälp som begärts före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1973: 137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m. m.

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1973: 137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m. m.

dels att i 1 och 8 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att 5 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Lämnas bistånd enligt 4 § för bestridande av kostnader i rättegång eller under förundersökning om brott och dömes den som erhållit bistånd för brottet, skall han till statsverket återbetala vad han mottagit. Återbetalningsskyldigheten får dock jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till hans brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden.

Frikännes den som erhållit bistånd enligt 4 § för brottet skall han till statsverket återbetala vad han mottagit endast i den mån särskilda skäl föreligger.

Nedlägges rättegång eller förundersökning om brott mot den som erhållit bistånd enligt 4 § utan att skuldfrågan avgjorts genom dom, skall den som erhållit bistånd, i den mån det med hänsyn till omständigheterna är skäligt, till statsverket återbetala vad han mottagit.

Nedlägges rättegång eller förundersökning om brott mot den som erhållit bistånd enligt 4 § utan att skuldfrågan avgjorts genom dom, skall den som erhållit bistånd, i den mån det med hänsyn till omständigheterna är skäligt, till statsverket återbetala vad han mottagit. *Detsamma gäller om skuldfrågan i annat fall ej kan antagas komma att avgöras genom dom därför att den som erhållit bistånd håller sig undan.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1975-10-21

Närvarande: justitierådet Hult, regeringsrådet Simonsson, justitierådet Mannerfelt, justitierådet Welamson.

Enligt lagrådet den 16 oktober 1975 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 25 september 1975 har regeringen på hemställan av statsrådet Geijer beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m.

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Staffan Edling.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1975-10-23

Närvarande: statsrådet Sträng, ordförande, och statsråden Andersson, Aspling, Lundkvist, Geijer, Bengtsson, Norling, Lidbom, Carlsson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén

Föredragande: statsrådet Geijer

**Proposition med förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen
(1972:429), m.m.**

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i lagen (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m.

Föredraganden upplyser att lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran och hemställer att regeringen, efter vissa redaktionella ändringar, föreslår riksdagen att antaga förslagen.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 25 september 1975.

Innehållsförteckning

Lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 25 september 1975	8
1 Inledning	8
2 Vissa i DON:s promemoria behandlade frågor	9
2.1 Rättshjälpsnämnds sammansättning och beslutförhet	9
2.2 Delegation av rättshjälpsnämnds beslutanderätt	14
2.3 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter	16
2.4 Ränta på rättshjälpskostnad	19
2.5 Beslut om upphörande av rättshjälp åt misstänkt i brottmål	21
3 Rättshjälp för skiftesman vid bodelning	23
4 Fördraganden	29
4.1 Allmänna synpunkter	29
4.2 Rättshjälpsnämnds organisation	31
4.3 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter	34
4.4 Ränta på rättshjälpskostnad	35
4.5 Beslut om upphörande av rättshjälp åt misstänkt i brottmål	36
4.6 Rättshjälp för skiftesman vid bodelning	37
4.7 Lagen om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m. m.	44
4.8 Ikraftträdande	45
5 Upprättade lagförslag	45
6 Hemställan	46
7 Beslut	46
<i>Bilaga 1</i> Vissa i DON:s promemoria upptagna lagförslag	47
<i>Bilaga 2</i> Direktiv 1975-05-07 till sakkunniga för översyn av rättshjälpslagstiftningen	51
<i>Bilaga 3</i> Promemorian (Ds Ju 1975: 15) Rättshjälp för skiftesman vid bodelning	61
<i>Bilaga 4</i> Till lagrådet remitterade lagförslag	82
Utdrag av lagrådets protokoll den 21 oktober 1975	88
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 23 oktober 1975	89